

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za fonetiku
Odsjek za kroatistiku

Ivana Lovrečić

**FONOLOŠKA I FONETSKA ODSUPANJA U HRVATSKOME KAO INOME
JEZIKU POLJSKIH GOVORNIKA**

Diplomski rad

Zagreb, srpanj, 2018.

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za fonetiku
Odsjek za kroatistiku

Ivana Lovrečić

**FONOLOŠKA I FONETSKA ODSUPANJA U HRVATSKOME KAO INOME
JEZIKU POLJSKIH GOVORNIKA**

Diplomski rad

Mentor i komentor:
doc. dr. sc. Arnalda Dobrić
prof. dr. sc. Zrinka Jelaska

Zagreb, srpanj, 2018.

PODACI O AUTORU

Ime i prezime: Ivana Lovrečić

Datum i mjesto rođenja: 1.6.1992., Zagreb, Hrvatska

Studijske grupe i godina upisa: fonetika/kroatistika, 2010.

Lokalni matični broj studenta: 373461

PODACI O RADU

Naslov rada na hrvatskome jeziku: Fonološka i fonetska odstupanja u hrvatskome kao inome jeziku poljskih govornika

Naslov rada na engleskome jeziku: Phonological and phonetic deviations in Croatian as L2 of Polish speakers

Broj stranica: 87

Broj priloga: 2

Datum predaje rada: 17.7.2018.

Sastav povjerenstva koje je rad ocijenilo i pred kojim je rad obranjen:

1. doc. dr. sc. Arnalda Dobrić

2. prof. dr. sc. Zrinka Jelaska

3. dr. sc. Ines Carović

Datum obrane rada: 19.7.2018.

Broj ECTS bodova: 23

Ocjena:

Potpis članova povjerenstva:

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOGA RADA

Ovim potvrđujem da sam osobno napisala diplomski rad pod naslovom

Fonološka i fonetska odstupanja u hrvatskome kao inome jeziku poljskih govornika

i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, podaci ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni članci i sl.) u radu su jasno označeni kao takvi te su navedeni u popisu literature.

Ivana Lovrečić

(potpis)

Zagreb, 19.7.2018.

Zahvala

Zahvaljujem svima koji su sudjelovali i pomogli u stvaranju mogega diplomskog rada. Najveća hvala studentima kroatistike s Instituta za zapadnu i južnu slavistiku u Varšavi, izvornim govornicima poljskog jezika, koji su s osmijehom na licu izdvojili vrijeme za snimanje potrebnih materijala. Hvala mentoricama, dr. sc. doc. Arnaldi Dobrić i prof. dr. sc. Zrinki Jelaski, na pomoći u različitim fazama stvaranja rada – od motivacije do literature. Hvala i svim bližnjima koji su me bodrili i podmetali leđa u ovom *dugotrajnom* procesu.

Sadržaj

1. Uvod	8
2. Fonetika i fonologija	12
3. Materinski, prvi, drugi i ini jezik	13
4. Jezični prijenos	15
4.1. Čimbenici koji utječu na jezični prijenos	16
4.2. Akustička analiza govornoga zvuka	16
5. Učenje stranoga jezika	19
5.1. Odstupanja u hrvatskome kao inojezičnome	21
5.2. Učenje hrvatskoga u izvornih govornika poljskoga jezika	24
6. Vokali	27
7. Konsonanti	29
8. Naglasak	31
9. Hrvatski jezik	32
9.1. Vokali hrvatskoga jezika	33
9.1.1. Akustičke vrijednosti vokala hrvatskoga jezika	34
9.2. Konsonanti hrvatskoga jezika	36
9.3. Naglasni sustav hrvatskoga jezika	38
10. Poljski jezik	39
10.1. Vokali poljskoga jezika	39
10.1.1. Akustičke vrijednosti vokala poljskoga jezika	41
10.2. Konsonanti poljskoga jezika	43
9.3. Naglasni sustav poljskoga jezika	45
11. Usporedba jezika	45
11.1. Usporedba hrvatskoga i poljskoga vokalskoga sustava	45
11.2. Usporedba hrvatskoga i poljskoga konsonantskoga sustava	46
11.3. Usporedba hrvatskoga i poljskoga naglasnoga sustava	47
12. Cilj i hipoteze	49
13. Materijali i metode	50
13.1. Ispitanici	50
13.2. Materijali	50
14. Rezultati i rasprava	51
14.1. Vokali	51
14.2. Konsonanti	62
14.2.1. Vezani govor	62

14.2.1. Slobodni govor	67
14.3. Naglasak	70
14.3.1. Vezani govor	70
14.3.2. Slobodni govor	73
15. Zaključak	75
Literatura	77
Sažetak	83
Summary	84
Životopis	85
Prilog 1	86
Prilog 2	87

1. Uvod

Čovjekovo zanimanje za vlastiti govor iskonsko je, a prvi zapisi o govoru sežu i 1000 do 5000 godina prije nove ere (Škarić, 1991: 67). Nakon proučavanja vlastitoga govora, čovjekovu pozornost zaokuplja i govor drugih ljudi te njihovi jezični sustavi. Točan broj jezika na svijetu nemoguće je odrediti, Matasović (2011: 17) piše da se danas na Zemlji govori oko šest tisuća jezika, no upozorava na to da se taj broj smanjuje tolikom brzinom da svaka dva tjedna izumire po jedan jezik. Mnogi dijelovi svijeta i dalje su nedovoljno istraženi, a problemi često nastaju zbog različitih predodžbi lingvisti o definiranju jezika. Ranko Matasović (2000): „Razni lingvisti imaju različite predodžbe o tome kada dva idioma, jezična sustava koji imaju barem minimalno različitu gramatiku i rječnik, valja smatrati dvama različitim jezicima, a kada dvama dijalektima istoga jezika.“

Tradicija jezika kojima će se baviti ovaj rad seže daleko u prošlost, a slove i kao jedni od najtežih za učenje – to su hrvatski i poljski jezik. Prva poljska gramatika objavljena je 1568. godine u Krakovu, a njezin je autor kalvinist Piotr Statorius-Stojeński. Tridesetak godina poslije nastaje i prva hrvatska gramatika (Rim, 1604.), isusovca Bartola Kašića.

Hrvatska povezanost s pojedinim srednjoeuropskim narodima, pa tako i poljskim, određena je dvama čimbenicima – politikom i etnokulturom. Prvi hrvatsko-poljski dodiri vezani su za predaju iz 10. stoljeća, o pradomovini Hrvata u Bijeloj Hrvatskoj na području današnje Poljske (usp. o tome Wojciechowski, 2005, prev. Neda Pintarić). Tijekom povijesti Hrvatskom su vladali i kraljevi poljskog podrijetla. Mnogi hrvatski znanstvenici i književnici (primjerice Stjepan Brodarić, braća Trankvil i Franjo Trankvil Andreis, Antun i Mihovil Vrančić i dr.) pohađali su Sveučilište u Krakovu, a velike poljske pobjede nad Osmanlijama iz 17. stoljeća zabilježili su i hrvatski autori – Jerolim Kavanjin i Andrija Kačić Miošić. Prva polovica 19. stoljeća u Hrvatskoj poznata je kao razdoblje Hrvatskoga narodnog preporoda. Najpoznatija budnica iz toga doba *Još Hrvatska nij' propala* Ljudevita Gaja, zapravo je parafraza poljske državne himne *Jeszcze Polska nie zginęła*. U poljskim časopisima 19. stoljeća objavljuju se tekstovi hrvatskih autora, a Šenoin *Vienac* promiče poljsku književnost. Julije Benešić i Branko Vodnik u Krakovu uređuju časopis *Świat słowiański* te se u Varšavi i Krakovu razvijaju slavistički centri. Početak 20. stoljeća donosi i novoosnovane države Poljsku i Kraljevinu SHS, ali poljsko, i tada, jugoslavensko prijateljstvo - nastavlja se. U Poljskoj su često izvođena djela hrvatskih autora, tako je sve do današnjice. Većini je Hrvata jedan od prvih podsjetnika na Poljsku papa Ivan Pavao II., rodom Poljak, za čijeg je pontifikata Hrvatska stekla neovisnost.

U Krakovu je već godine 1925. osnovan slavenski studij, a u Zagrebu je 14. rujna 1995. potpisan ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Vlade Republike Poljske o kulturnoj i prosvjetnoj suradnji. Sljedeće godine pokrenut je studij poljskoga jezika i književnosti na zagrebačkome Filozofskom fakultetu.

Na mnogim poljima veze Hrvatske i Poljske, njegovane u prošlosti, nastavljaju se i danas, pa su 2016. godine te dvije države pokrenule Inicijativu triju mora kojoj se pridružilo još deset zemalja (Mađarska, Češka, Slovačka, Rumunjska, Bugarska, Litva, Latvija, Estonija, Slovenija i Austrija, a podupiru je i Sjedinjene Američke Države i Kina). Inicijativa teži jačanju regionalne političke, ekonomske, infrastrukturne, energetske i sigurnosne suradnje. Jedan od ciljeva jest gradnja LNG-terminala na Krku koji će biti povezan s postojećim terminalom u Poljskoj, na taj će se način stvoriti novi put opskrbe prirodnim plinom koji će povezivati Baltik i Jadran (Hina, 2017).

Ovaj je rad, pod naslovom *Fonološka i fonetska odstupanja u hrvatskome kao inome jeziku poljskih govornika*, temeljen na istraživanju koji sam provela za vrijeme studentskog boravka u sklopu programa Erasmus+ na Sveučilištu u Varšavi od rujna 2016. do veljače 2017. godine. Materijal je snimljen u razdoblju od 10. do 25. siječnja 2017. godine. Cilj je rada ustanoviti koja se fonološka i fonetska odstupanja pojavljuju kod Poljaka koji uče hrvatski kao J2, jesu li ta odstupanja rezultat prijenosa iz materinskoga jezika te na koji način trajanje učenja utječe na ta odstupanja.

U Poljskoj trenutno postoje četiri lektorata hrvatskoga jezika koji su pod ingerencijom Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske: na Sveučilištu Adama Mickiewicza u Poznańu, Šleskom sveučilištu u Katowicama – lektorat u Sosnowcu, Sveučilištu u Warszawu i na Jagelonskom sveučilištu u Krakówu. S obzirom na to da broj Poljaka zainteresiranih za učenje hrvatskoga raste, raste i broj lektorata koji nisu pod ingerencijom Ministarstva, primjerice pri Sveučilištu u Gdańsku ili Tehničko-humanističkom sveučilištu Bielsko-Biała. Istraživanje kojim će se baviti ovaj rad provedeno je na studentima varšavskoga sveučilišta, na kojem sam boravila u zimskom semestru ak. god. 2016/2017.

Interes za proučavanje hrvatskoga kao inoga jezika pojavio se tek u novije vrijeme. U teorijskome dijelu rada osvrnut ću se na dosadašnja istraživanja o toj temi, no njih nema mnogo i većinom se bave vrlo uskim jezičnim područjima, najčešće morfologijom jer su odstupanja te vrste najizraženija i jednostavnije ih je ispraviti nego ona vezana uz fonetiku i fonologiju. Zatim sam definirala ključne pojmove jer i među jezikoslovcima vladaju neslaganja u definiranju pojmova kao što su materinski, prvi, drugi, strani ili ini jezik. Predstavljeni su glasnički sustavi obaju jezika. Pri uvođenju nazivlja navedeno je i hrvatsko i

međunarodno nazivlje, no međunarodnome je (zbog učestalosti) dana prednost u nastavku rada. U poglavljima koja se odnose na istraživački dio rada postavljene su hipoteze istraživanja, izložene metode i opis te tijekom provedenog istraživanja. Rezultati i rasprava poglavlje je u kojem su rezultati istraživanja usustavljeni i analizirani. Na kraju rada je zaključak u kojem sam se osvrnula na postavljene hipoteze i dobivene rezultate.

TEORIJSKI DIO

2. Fonetika i fonologija

Još u vremenu prije Krista u Indiji su učenjaci, s velikom točnošću, opisivali ispravan izgovor sanskrta (Clark i sur., 2007: 397, prev. aut.). Njihovi su opisi temelji i fonetike i fonologije kao znanosti. Početkom 20. stoljeća Trubetzkoy piše „Grundzüge der Phonologie“ (1939), djelo kojim počinje i službeno razdvajanje fonetike i fonologije. Otada su mnogi jezikoslovci ponudili svoje definicije i razlikovanja fonetike i fonologije, a ja ću navesti neke.

Clark i sur. (2007: 6) ističu da su i fonetika i fonologija u dodiru s mnogo znanstvenih grana. Oni fonologiju nazivaju „višom“ razinom organizacije govora, često unutar jednog jezika dok fonetiku smatraju općenitijom. Fonetiku dijele na četiri grane: anatomiju i fiziologiju govora, artikulacijsku fonetiku, akustičku fonetiku i auditivnu ili perceptivnu fonetiku.

Hayes (2009: 1, prev. aut.) navodi da su fonetika i fonologija dvije grane lingvistike koje proučavaju govorne zvukove. Fonetiku naziva ponajprije eksperimentalnom znanosti koja proučava tri aspekta govornih zvukova: produkciju (način nastajanja zvukova u govornome traktu), akustiku (nastanak i kretanje zvučnih valova) i percepciju (način na koji ljudi doživljavaju govorne zvukove). Fonologiju smatra apstraktnijom znanosti koja se bavi nesvjesnim pravilima u umu govornika pri nastanku zvuka. Hayes ni u fonologiji ne zanemaruje važnost eksperimenata, no ne stavlja ih u prvi plan (ibid. 19).

Barić i sur. (1995: 39) definiraju fonologiju kao znanstvenu disciplinu koja proučava kako jezik iskorištava glasovni materijal radi priopćavanja (komunikacije) odabirući i klasificirajući građu koju je skupila fonetika. Fonetiku također definiraju kao znanstvenu disciplinu koja se bavi ljudskim govorom, a posebno glasovima ljudskoga govora s obzirom na njihova akustičko-artikulacijska svojstva, neovisno o tome imaju li ta svojstva određenu funkciju u jeziku. Autori ističu da su obje discipline tijesno povezane, no njihova uloga je različita jer proučavaju različite aspekte jezične djelatnosti.

Brozović (1991: 382) piše da se izgovornim jedinicama bave dvije znanstvene discipline – fonetika i fonologija. Smatra da je razlika između dviju disciplina najjače izražena na razini pojedinačnoga glasa, a manje na razini sloga i izgovorne cjeline: „Fonetika proučava glasove pojedinoga jezika ili jezika uopće u načelu jednako kao bilo koje zvukove u prirodi, a fonologija proučava njihovu jezičnu prirodu, funkciju u jeziku.“ Fonologija ipak pripada lingvistici u većoj mjeri nego fonetika jer prilazi glasovnim pojavama isključivo sa stajališta jezika. Fonologija je lingvistička disciplina kao takva dok pojedine grane fonetike služe i drugim znanostima kao pomoćne discipline. Nadalje, fonetika (osim s fonologijom)

nema izravnih dodira s drugim dijelovima lingvistike, a fonologija dijeli morfonologiju s morfologijom i tvorbom (ibid. 383).

Definirajući fonetiku Škarić (1991: 63) piše:

„Fonetika ima tri značenjska kruga povezana s tri opsega predmeta kojima se bavi. Fonetika u najširem smislu znanost je o govoru (Speech science) i približno odgovara onoj znanosti koju je bio najavio F. de Saussure kao „linguistique de parole“. (...) Fonetika u užem smislu ima za svoj predmet cjelokupni signalizacijski dio govorne komunikacije te procese uznakovljavanja glasom. (...) Jezična (lingvistička) fonetika najuže je značenje pojma fonetike i za predmet ima govornu signalizaciju teksta. Takva je fonetika pomoćna disciplina fonologije, koja je dio lingvistike.“

Trask (2005: 89, prev. Benedikt Perak) definira fonologiju kao granu lingvistike koja proučava sustav glasova i njihovim ponašanjem unutar jezika. Za razliku od nje, fonetika se uglavnom bavi fizičkom naravi glasova govora te u užem smislu nije dio lingvistike. Trask (2005: 89) nastavlja: „Lingvistima je trebalo dosta vremena da odgonetnu razlike između fonetike i fonologije, ali su do kraja devetnaestog stoljeća poljski lingvist Mikołaj Kruszewski i Jan Baudouin de Courtenay postavili temelje fonologije kao lingvističke discipline.“ Danas o razlici između fonetike i fonologije više nema dilema, to su dvije razine govora koje pružaju samostalne informacije te se međusobno nadopunjavaju i isprepleću.

3. Materinski, prvi, drugi i ini jezik

Pojmovi materinski, prvi, drugi, strani ili ini jezik različite su nazivne inačice, ali se u praksi rabe kao bliskoznačnice stoga je njihova ispravna uporaba i dalje otežana. Popis naziva i odrednica jezika mnogo je duži pa sam se morala ograničiti na nekoliko. Uz ove se termine često usko veže i termin bilingvizam ili dvojezičnost. Međutim, bilingvizam nije u središtu ovoga rada, stoga se u ovome poglavlju neću doticati definicija toga pojma.

Termin materinski jezik povijesno je određen i definira se kao prvi jezik koji čovjek uči u svojem životu. Skutnabb-Kangas i Philipson (1989, prema Kecskes i Papp, 2000: 1, prev. aut.) pridaju terminu materinski jezik šest mogućih značenja:

1. jezik koji pojedinca uči majka,
2. prvi naučeni jezik (J1), bez obzira na to *od koga je naučen*,
3. jači jezik u kojem god dijelu života,
4. materinski jezik područja ili države (primjerice hrvatski jezik u Republici Hrvatskoj),
5. jezik kojim se pojedinac najčešće koristi,

6. jezik prema kojemu je pojedinac privrženiji i ima pozitivniji stav.

Kaplan (1990, prema *ibid.* 1) ne odobrava termin materinski jezik, pritom se osvrće na govornike kojima je engleski *materinski* jezik – smatra da u engleskome, uz prikladno poučavanje, jednako fluentni mogu biti i govornici kojima engleski nije materinski jezik. To, prema njegovu mišljenju, ugrožava postojanje toga pojma i on ga se odriče.

Jelaska (2005a: 24) ističe da je materinski jezik jedini koji ljudi uče drugačije od ostalih, osobito zato što su neka od obilježja učenja, vezana uz djetetova razvojna svojstva, ne samo jezična. Kako majke više nisu nužno te koje podižu dijete i uče ga jezik, kao zamjena za materinski jezik pojavio se termin prvi jezik, na hrvatskome J1. On se upotrebljava kao istoznačnica, ali i bliskoznačnica. Naime, Jelaska (2005a: 26) ističe da prvi jezik može biti redosljedno prvi koji je dijete usvajalo, ali dijete ga je moglo usvajati samo u razumijevanju, a prvi put progovoriti na nekom drugom jeziku koji je zamijenio njegov prvi jezik. Svi su ispitanici u ovome radu u djetinjstvu, od roditelja, učili poljski jezik. Iz tog razloga, u radu će biti korišten termin materinskoga jezika ispitanika kao naziv za poljski jezik.

Nadalje, termin drugog jezika definiran je kao jezik koji u istoj državi uče stanovnici koji su u njoj rođeni te su ga od rođenja usvajali, ali on nije državni ni službeni jezik države. Višeznačnost drugog jezika je u tome što se pojam može promatrati kao razvojni ili uporabni drugi jezik. Strani je jezik, pak, prototipno onaj koji se ne govori u državi u kojoj se uči – kao državni, službeni ili obrazovni jezik. On se uglavnom poučava u školi ili na posebnim tečajevima, uči se u neprirodnim situacijama te se osobe nemaju prilike redovito se njime služiti (Jelaska, 2005a: 29). S time se slažu i Kecskes i Papp (2000: 2) koji također tvrde da se drugi i strani jezik razlikuju prema sociokulturalnom okružju i lingvističkoj pozadini učenika. Učenici drugoga jezika uglavnom dolaze iz nekoliko zemalja i ne dijele materinski jezik, a učenici stranoga jezika gotovo uvijek imaju jedan zajednički jezik (Hammerly, 1991, prema *ibid.* 2).

Ini jezik termin je koji se uvriježio u hrvatskome nazivlju, osobito među stručnjacima koji se bave hrvatskim kao drugim ili stranim jezikom, a njime se upućuje na sve pojedinačne jezike koji nisu njegov prvi usvojeni jezik (Medved Krajnović, 2010: 3). Jelaska (2016: 91) ga pomnije izlaže, smatra ga nadređenim nazivom svim ostalim nazivima koji su neki drugi, a ne materinski jezik izvornih govornika. To je jezik koji se od materinskoga razlikuje po načinu ovladavanja te je vladanje jezikom i glavni kriterij razlikovanja. On termin strani jezik, uz još neke termine, obuhvaća kao potkategorije te će se upravo zato termin ini jezik u ovome radu rabiti kao naziv za hrvatski jezik u analiziranih govornika.

4. Jezični prijenos

Odrasli učenici zbog razvijenog poimanja svijeta, utemeljenog na materinskom jeziku, ne mogu izbjeći povezivanje materinskog i stranog jezika te strani jezik usvajaju koristeći svoj materinski jezik kao provjereni alat (usp. Jelaska, 2005b: 88 i Baptista 2006: 19). Baptista (2006:19) piše da je u procesu korištenja baznoga jezika problematično što učenik slične glasnike u novome jeziku poistovjećuje s glasnicima koji su mu već poznati (prev. aut.). Odstupanja pri učenju i usvajanju inih jezika često nastaju zbog jezičnog prijenosa. Jarvis i Pavlenko (2008: 1) međuligvistički utjecaj tj. prijenos definiraju kao fenomen koji proučava utjecaj čovjekova znanja jezika na znanje ili korištenje drugim jezikom. U drugoj polovici 20.-og stoljeća raste interes za istraživanje jezičnog prijenosa i što uopće može biti preneseno te se javljaju dva ograničenja: psihotipologija i prenosivost (Kellerman, 1983, prema Jarvis i Pavlenko, 2008: 174). Temeljna postavka psihotipologije leži u tome da je jezični prijenos vjerojatniji ako učenik smatra svoj svoj prvi i drugi strani jezik sličnima. No, ograničenje prenosivosti upućuje na određene strukture koje učenik smatra karakterističnima za pojedini jezik, s njima se prijenos neće lako dogoditi (ibid. 174). U jezičnome prijenosu sudjeluju i čimbenici poput osobnosti, dobi, jezične osviještenosti itd. Jarvis i Pavlenko (2008: 176) prenose kako brojna istraživanja (Kellerman, 1995; Eckman, 2004; Ringbom, 2007 i dr.) potvrđuju da se najviši stupanj prijenosa javlja u situaciji kada učenik dva jezika doživljava sličnima, što je čest slučaj pri učenju slavenskih jezika. Valja istaknuti da je važno procijeniti jesu li jezici objektivno ili subjektivno slični. Objektivna sličnost je stvarna podudarnost, a subjektivna podrazumijeva učenikov doživljaj (ibid. 177). Ipak, ne utječu obje na jezični prijenos. Znanstvenici su dokazali kako se jezični prijenos većinom javlja zbog subjektivne sličnosti jezika zato što učenik sam prepoznaje poznato u novome jeziku te uspostavlja veze između novih i već pohranjenih informacija. Nasuprot sličnostima stoje i subjektivne razlike koje često dovode do izjegavanja pojedinih struktura u novome jeziku. Objektivne sličnosti i razlike utječu na vrstu prijenosa odnosno je li on pozitivan ili negativan, a često je i oboje. (ibid. 179). Jelaska (2005b: 94) piše da materinski jezik određuje jezične navike koje mogu biti povoljne (ako su iste ili slične kao u drugome jeziku) i tada je to pozitivan prijenos ili nepovoljne (različite od drugoga jezika) te je tada prijenos negativan. Uz pozitivan i negativan prijenos postoje još i mnogi drugi tipovi, primjerice fonološki, morfološki, sintaktički, konceptualni prijenos i drugi. (Jarvis i Pavlenko 2008: 19) Fonološki se prijenos odnosi na načine na koje učenikovo poznavanje glasovnog sustava jednoga jezika

utječe na proizvodnju i percepciju glasnika drugog jezika, uključujući pritom glasnike koje pojedinac proizvodi (fonetiku) i kategorizaciju i strukturu tih glasnika (fonologiju) (ibid. 62).

4.1. Čimbenici koji utječu na jezični prijenos

Ringbom (1987: 63-64, prev. aut.) napominje da u stupnju jezičnog prijenosa i ovladavanju jezika sudjeluju mnogi čimbenici, no pritom izdvaja najvažnije:

1. Stupanj učenja. Prvi je jezik jako važan za jezični prijenos u ranim fazama učenja, ali poslije gubi na važnosti jer se učenik više ne oslanja na njega u tolikoj mjeri.
2. Individualne karakteristike učenika. Stupanj prijenosa uvelike ovisi o učenikovo sposobnosti izvođenja značenja i o utjecaju formalnih sličnosti među dvama jezicima.
3. Individualni stilovi učenja. Ringbom smatra da kreativnost ima veliku ulogu u usvajanju jezika. Kod učenika koji općenito pokazuje više interesa za jezik i lingvistiku te koristi više raznolikih metoda za učenje, pojavljuje se i više prijenosa.
4. Učenikovo znanje drugih jezika. Uz prvi jezik, na učenikovo ovladavanje inim jezikom utječu i prethodna znanja stečena kroz učenje jezika.
5. Dob učenika i način učenja. Autor ističe uobičajeno mišljenje da se odrasli, pri učenju novog jezika, više oslanjaju na prvi jezik u odnosu prema djeci. Također, smatra se da je stupanj jezičnoga prijenosa veći pri neprirodnom učenju jezika (npr. škole stranih jezika) nego u prirodnom okolišu usvajanja jezika (učenik okružen materinskim govornicima novoga jezika).
6. Tip iskaza. Izazvani iskazi pokazuju veći stupanj prijenosa od spontanoga govora. Usto, prijenos je veći u prijevodima, no u spontanome govoru.
7. Razina jezične analize. Tip i količina prijenosa ovisi i o jezičnim razinama koje se analiziraju.

Autor ističe da je ove čimbenike nemoguće potpuno kontrolirati, pa se ni ne može sa sigurnošću tvrditi u kolikoj su mjeri utjecali na stupanj jezičnoga prijenosa u provedenome istraživanju. Ipak, njihov je utjecaj na prijenos velik i nemoguće ga je zanemariti, stoga su navedeni u ovome poglavlju rada.

4.2. Akustička analiza govornoga zvuka

Za utvrđivanje jezičnih odstupanja potrebno je analizirati govor učenika odnosno zvuk. Metode analiziranja zvuka su se tijekom povijesti mijenjale kako se mijenjala i

tehnologija. Krajem 19. stoljeća za analizu zvuka korišten je kimograf koji je ucrtavao promjene tlaka na zacrnjenom papiru položenom na bubanj koji se ravnomjerno okretao. Zatim se razvija osciloskop, koji je prikazivao promjenu oblika zvučnog vala u vremenu. Četrdesetih godina prošloga stoljeća izumljen je sonograf ili spektrograf, kojim se mogu analizirati različiti parametri govornog zvuka i njihove promjene: oblik i sastav spektra, promjene frekvencije i intenziteta spektra govornih glasova u vremenu. (Desnica Žerjavić, 2006: 125-126)

Horga i Liker (2016: 321) metode analize dijele na akustičke i neakustičke ili fiziološke metode. Ističu da je najraširenija metoda istraživanja upravo akustička metoda, i to iz dvaju razloga: 1. snimljeni akustički signal fizikalno je najbliži cjelovitom govornom materijalu te 2. akustička analiza vrlo je ekonomična, kako financijski tako i metodološki. Zatim navode (2015: 328) da je spektrografsku analizu govora moguće postići poznavanjem karakteristika četiriju temeljnih modulacija zračne struje:

1. prekidna modulacija (tišine) koja se na spetrogramu manifestira kao svjetlina na cijelom frekvencijskom području,
2. glasovna modulacija (harmonični zvuk, titranje glasnica) koja se na spetrogramu manifestira kao vertikalno jednako razmaknute linije udara glasnica pri širokoj spektrografskoj analizi ili kao horizontalne linije jednako razmaknutih harmonika pri uskoj spektrografskoj analizi,
3. šumna modulacija (aperiodičan zvuk, približavanje govornih organa) koja je na spetrogramu vidljiva kao nepravilno zacrnjenje koje se ne pojavljuje u jednakim razmacima,
4. rezonantna modulacija (pojačanja i utišanja zvuka, ukupni oblik govornog prolaza određen mjestima i načinima izgovora), a na spetrogramu se manifestira kao niz pojaseva zatamnjenih i zasvjetljenih dijelova frekvencijskog raspona.

Akustička analiza omogućuje analizu govora u vremenu jer se na vertikalnoj osi spetrograma nalazi frekvencijska skala dok je na horizontalnoj osi prikazan protok vremena. Promjena intenziteta zvuka vidljiva je u promjeni jačine zatamnjenja u spetrogramu, tamniji dijelovi spektra označavaju intenzitetski jače dijelove zvučnog signala, a svjetliji dijelove zvuka nižeg intenziteta (ibid. 329-330).

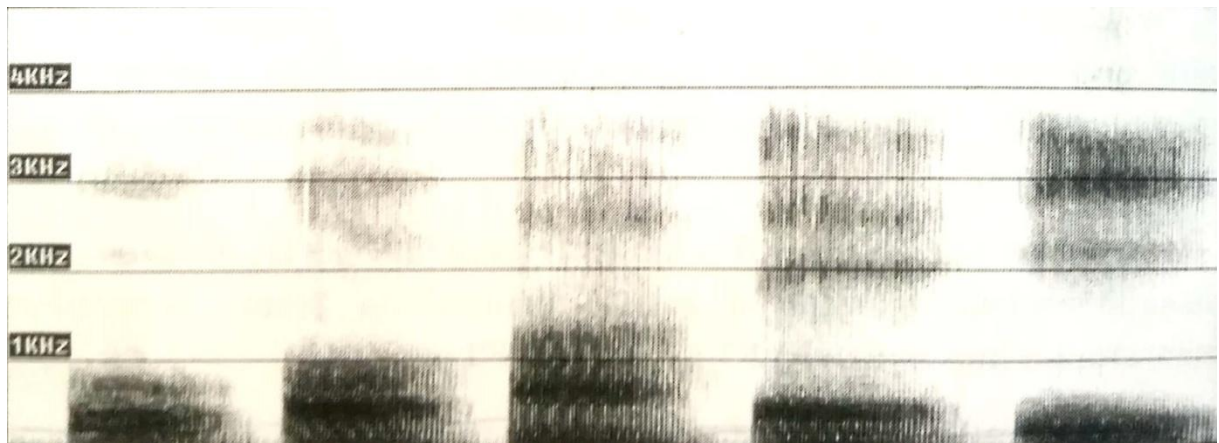
Svaki glasnik ima i pripadajuću akustičku vrijednost u svakome jeziku. Bakran (1996: 28) piše:

„Za opis spektra vokala tradicionalno se definiraju dimenzije prvih triju, a najčešće samo prvih dvaju formanta, i to: njihove frekvencije, relativne amplitude i širine. Najčešće se spominju samo frekvencije formanta zato što je njihov utjecaj u percepciji dominantan.“

Formanti su rezonancijske frekvencije artikulacijskog trakta odnosno frekvencije istaknutih dijelova spektra: prvi formant (F1), drugi formant (F2), treći formant (F3) itd. F0 predstavlja osnovnu frekvenciju tona, stoga je smatran „nultim formantom“. Za funkcioniranje u jeziku dovoljan je frekvencijski raspon u kojem se ostvaruju prva dva formanta vokala tj. u rasponu od 250 do 3000 Hz (ibid. 27). Kent i Read (2002: 105, prev. aut.) također pišu da su u akustičkim opisima jezika najčešće opisani samo prvi i drugi formant (zbog jednostavnosti, ali ostale smatraju i djelomično zanemarivima), no u ovome će radu biti definirana prva tri formanta dobivena u istraživanju. Ističu da akustička analiza zvuka ovisi o mnogo čimbenika: prikaz će odudarati za žene i za muškarce te različitu dob, nadalje ono što je perceptivnom analizom proglašeno jednaki – zapravo ima različite akustičke vrijednosti, trajanje vokala (naglasak) i stupanj otvorenosti čeljusti imaju velik utjecaj na vrijednosti frekvencija formanta, a izgovor vokala ovisi i o njihovoj okolini (Lehiste i Peterson 1961, prema ibid. 107-108). Frekvencije formanta su povezane s kretanjama jezika pri govoru, F1 je povezan s visinom jezika, stoga niski vokali imaju visoku frekvenciju F1 (imaju veći obujam i otvor), a F1 visokih je nizak (vokal /i/ u hrvatskome ima najnižu frekvenciju F1). Frekvencija drugog formanta vokala povezana je s pokretom jezika naprijed-nazad, pa stražnji vokali obično imaju nizak F2 te malu razliku između između F2 i F1, ali veću između F3 i F2, dok je za prednje vokale obrnuto. Primjerice, pri izgovoru vokala /i/ u hrvatskome jeziku je u sasvim prednjem položaju te je njegov prosječni F2 najviše frekvencije – što je izgovor prednjiji, F2 je viši. Vokal /e/ je po artikulaciji najbliži /i/, no pomaknut je prema sredini, pa ima malo viši F1 i malo niži F2 od /i/. Središnji je vokal /a/ najotvoreniji i stoga ima najviši F1, a budući da je od /e/ do /a/ jezik pomaknut još malo prema sredini usne šupljine, F2 se još nije spustio. Pri izgovoru vokala /o/ jezik se ponovno diže i prolaz kroz usnu šupljinu postaje užji, pa se F1 ponovno spušta, a tako je i s F2. Vokal /u/ postavljen je sasvim stražnje, pa zato ima najnižu frekvenciju F2. Naravno, odstupanja su moguća. (usp. Rakerd i Verbrugge, 1985, prema Kent i Read, 2002: 113-114, Bakran, 1996: 33-34). Bakran (1996: 34) o trećem formantu piše da se ponaša slično drugome. Vokal /i/ ima najviši F3 u hrvatskome jer velik utjecaj na vrijednosti trećega formanta ima položaj usana pri izgovoru, a pri izgovoru /i/ nastaje izrazito suženje otvora (Škarić, 1991: 184).

Spektar snimljenoga zvuka može se prikazati dvama načinima: trenutnim spektrom ili spektrom u vremenu. Dimenzije dijagrama trenutnog spektra jesu frekvencija na apscisi i amplituda na ordinati; ako se izdvoji trenutni spektar na primjerice četiri različita mjesta u trajanju istog vokala, nemoguće je naći dva identična prikaza (Bakran, 1996: 35). Najčešće je

korišten prikaz spektra u vremenu, on prikazuje tri dimenzije zvuka: na apscisi je vrijeme, na ordinati je frekvencijska podjela, a intenzitet je prikazan kao zatamnjenje u prikazu (ibid. 8). Primjer spektrograma je na Slici 1 koja prikazuje hrvatske vokale u nizu i na njoj je vidljivo kako u nizu /u/, /o/, /a/, /e/, /i/ prvi formant od /u/ do /a/ ima sve višu, a od /a/ do /i/ ponovno nižu frekvenciju. Drugi formant od /u/ prema /i/ ima sve višu frekvenciju. Treći formant je zrcalna preslika prvog formanta.

Slika 1. Hrvatski vokali u nizu: /u/, /o/, /a/, /e/, /i/. (Iz: Bakran, 1996: 42)

Važno je istaknuti da je u prirodnome govoru nemoguće voljno mijenjati frekvencije pojedinih formanta. (ibid. 43).

5. Učenje stranoga jezika

Strani se jezik ne uči jednostavno, štoviše pri učenju se nailazi na poteškoće (Gass, 2013: 1, prev. aut.). Gass (2013:1) ističe da je učenje stranoga jezika vrlo interdisciplinarno polje proučavanja te se isprepleće s lingvistikom, psihologijom, pedagogijom i drugim znanostima. Kao važne elemente u procesu učenja spominje fonologiju, sintaksu, morfologiju, semantiku i pragmatiku jezika koji se uči (ibid. 6). Od navedenih elemenata svaki učenik stvara sustav koji se naziva međujezik (engl. *interlanguage*). Taj jezik sadržava elemente materinskoga i ciljanoga jezika te neke koji ne pripadaju nijednome od njih, no razlozi za to još nisu sasvim jasni (ibid. 11).

Jelaska (2005b: 88) piše da je usvajanje materinskoga jezika samorazumljiv, uspješan i relativno brz proces, međutim usvajanje drugoga jezika nije samorazumljivo, a posve uspješno usvajanje vrlo je rijetko zbog zahtjeva koji su postavljeni pred pojedinca. Naime, da

bi netko naučio drugi jezik, mora ovladati svim njegovim razinama, uključujući i fonetiku i fonologiju (ibid. 89). Jelaska (2005c: 108) zastupa stajalište da su tri područja odgovorna za razlike među pojedincima koji uče strani jezik: spoznajno, osjećajno i osobnost. Glavna spoznajna (kognitivna) obilježja su inteligencija i jezična darovitost. Osjećajna (afektivna) obilježja stručnjaci ističu kao najvažnija, a uključuju motivaciju i stavove prema procesu učenja i jeziku koji se uči. Osobnost svakog pojedinačnog učenika je također važna pri učenju, ona se sastoji od ljudskih osobina kao što su: otvorenost, samopouzdanje, sposobnost uživanja u drugoga i drugačije itd. Jezični strah je čimbenik koji se isprepleće s navedenim područjima i može biti zaslužan za razlike među učenicima (ibid. 116).

Pozojević Trivanović (1984: 147) navodi da je za učenje stranoga jezika putem govora potrebno svladati slušne i motoričke mehanizme toga govora. Ističe da je za proces učenja važno da se proces učenja događa direktno (neosviješteno) i bez prevođenja na materinski jezik posredstvom fonetskih formi materinskoga jezika. Takav je proces moguć ako se strani jezik uči u sredini u kojoj se taj jezik govori ili uz posebnu organizaciju pedagoških postupaka i jezičnih materijala, a rezultati će biti bolji što se ranije jezik počne učiti. Smatra da nakon 6. godine nastupaju poteškoće u učenju novoga jezika, a nakon 10. godine one će postati još naglašenije. Poteškoće koje se javljaju kod odraslih pojedinaca koji uče strani jezik većinom se odnose na slušno-artikulacijski mehanizam, odnosno na područje realizacije govora (ibid. 176). Brojna istraživanja pokazuju da su slušači vrlo osjetljivi na stupanj otklona od standardnog izgovora ili poteškoće u izgovoru (v. Desnica Žerjavić, 2006). Ljudi na temelju načina govora procjenjuju socijalni i društveni status, geografsko podrijetlo, razinu obrazovanja itd.

Baptista (2006: 19, prev. aut.) prenosi Flegeov model učenja govora (1995) koji se temelji na tvrdnji da odrasli govornici zadržavaju fonetske mehanizme za učenje i procese koje su koristili pri usvajanju materinskoga jezika što uključuje i mogućnost stvaranja novih fonetskih kategorija. Flege smatra da je novi jezik moguće naučiti u bilo kojoj dobi, a Baptista potvrđuje tu teoriju longitudinalnim istraživanjem usvajanja engleskih vokala kod brazilsko-portugalskih govornika. Baptista je jedanput na mjesec snimala 11 odraslih govornika brazilsko-portugalskog podrijetla, koji su kratkotrajno boravili u Americi. Prepričavali su tekst te izgovarali riječi na engleskom i na portugalskom, a ona je analizirala prva dva formanta njihovih vokala i pratila ih u razdoblju od 4 do 8 mjeseci. Zaključila je da su svi govornici vrlo rano stvorili međujezik i postupno su ga prilagođavali ciljanom jeziku.

5.1. Odstupanja u hrvatskome kao inojezičnome

Jelaska (2005b: 101) razlikuje odstupanja na fonetskoj (*Tvrrtko*), fonološkoj (*dvenaest* umj. *dvanaest*), morfološkoj, sintaktičkoj, semantičkoj, pragmatičkoj i kulturološkoj razini. Autorica piše da su sva odstupanja zastupljena kod učenika hrvatskoga jezika, a moguća su i na nekoliko razina istodobno. Osim po jezičnim razinama, odstupanja se mogu dijeliti na zamjenjivanja, ispuštanja i dodavanja (npr. Globan, 2003, prema Gulešić-Machata i Udier, 2008: 20), a česta je i podjela na prijenosna i razvojna odstupanja. Prijenosna nastaju zbog utjecaja prvoga na drugi jezik, a razvojna se pojavljuju kao dio procesa učenja i nisu rezultat prijenosa iz prvoga jezika. Neka su istraživanja pokazala da je uloga prvoga jezika pri učenju inoga jezika manja nego što se mislilo (Ellis 1985: 19–41; Lightbown i Spada 1999: 85–87, prema *ibid.* 20). Slijedi podjela na pogreške (engl. errors) i propuste (engl. mistakes) u kojoj su pogreške odstupanja koja nastaju zbog učenikova nepoznavanja pravila ciljnoga jezika, a propusti odstupanja koja nastaju zbog učenikove nemogućnosti korištenja onoga što zapravo zna iz ciljnoga jezika (Corder 1967, prema *ibid.* 20).

Novak (2002 i 2003, prema *ibid.* 20) piše o teškoćama koje neizvorni govornici imaju s hrvatskim glagolskim oblicima i o izgovornim teškoćama Amerikanaca koji uče hrvatski jezik. Globan, koja je proučavala odstupanja na početnome stupnju učenja hrvatskoga jezika, zaključuje da su odstupanja vrlo raznolika i često mnogostruka (više različitih odstupanja unutar jedne riječi), stoga ih je katkad teško opisati i tumačiti, ali zaključila je da stranci na početnome stupnju učenja hrvatskoga imaju najviše teškoća s padežima (2003: 75, prema *ibid.* 20). Jelaska (2005b: 101) u radu o ovladavanju drugim jezikom govori i o međujeziku učenika hrvatskoga donoseći primjere odstupanja na različitim jezičnim razinama.

Gulešić-Machata i Udier (2008: 21) dijele odstupanja na neizvorna i izvorna. Kada se u iskazima učenika pojavljuju odstupanja koja se gotovo nikada ne pojavljuju u iskazima izvornih govornika, ta se odstupanja zovu neizvornima i takvima će se baviti ovaj rad. Određena su neizvorna odstupanja prijenosna i često se ponavljaju, pa iskusni nastavnici inojezičnoga hrvatskoga jezika najčešće znaju osobitosti hrvatskoga jezika učenika kojima je prvi jezik engleski, francuski, španjolski ili koji drugi češće zastupljen jezik. U istraživanju Banković-Mandić (2012a), autorica je zaključila da su fonološka odstupanja poljskih govornika vrlo rijetka: najčešće je /lj/ zamijenjeno s // ili /j/ (*obitel* umjesto *obitelj*, *slavje* umjesto *slavlje*).

Gulešić-Machata i Udier (2008: 21) daju primjere neizvornih odstupanja zabilježene tijekom tečajeva na Croaticumu na Filozofskome fakultetu u Zagrebu, prenosim samo odstupanja vezana za fonološku razinu govora jer su ona u središtu zanimanja ovoga rada:

- i. fonemi: *žest, *zedam (umj. šest, sedam)
- ii. glasovna promjena: U Kölnu su živjeli maleni *patuljaci. (umj. patuljci)
- iii. mjesto naglaska: *re'storan (umj. resto'ran)

Kod izvornih fonoloških odstupanja najzastupljenije je kraćenje infinitiva:

- i. Nije mu se dalo više ništa *radit. (umj. raditi)
- ii. Neću *morat radit. (umj. morati)

Odstupanja pod utjecajem prvoga jezika učenika, odnosno zbog negativnoga jezičnoga prijenosa, promatrana su unutar neizvornih odstupanja općenito ili kao njihova podvrsta. Izvorna odstupanja karakteristična su i u iskazima govornika kojima je hrvatski materinski jezik. Ona u većoj mjeri obilježavaju jezik učenika koji inojezični hrvatski uče u matičnoj zemlji, nego učenika koji hrvatski uče u inozemstvu. Neizvorna su odstupanja sustavna jer se odstupaju od jezičnih pravila, a izvorna su odstupanja funkcionalna - odstupaju se od standardnoga jezika. Neizvorna odstupanja mogu više ili manje omesti komunikaciju, često prouzročiti nerazumijevanje poruke, ovisno o tome kakvo je primateljevo iskustvo s hrvatskim iskazima neizvornih govornika (ibid. 24). Autorice preporučuju ispravljanje neizvornih odstupanja, ako su učenici učili točne jedinice (riječi, oblike i sl.) i pretpostavlja se da ih znaju ili mogu znati. Isto je i s izvornim odstupanjima, osim s uporabom onih jezičnih pravila koja ne znaju ni obrazovani izvorni govornici, ili ih znaju, ali ne rabe u sporazumijevanju (ibid. 28).

Dobrić i Bićanić (2013) ističu česti problem kod stranih govornika koji uče hrvatski kao ini jezik. Naime, većina odraslih učenika koji u materinskome sustavu nemaju palatalni lateralni aproksimant /ʎ/, imaju poteškoća pri njegovu izgovoru te ga zamjenjuju s nekoliko glasnika. Autori rješavanjem problema smatraju fonetsku korekciju izgovora koja je temeljena na slušanju i ponavljanju govornog materijala organiziranog prema određenom odstupanju te prilagođenog učeniku. Pozornost treba biti usmjerena na pet elemenata: govorni kontekst s pozornošću usmjerenom na oktavu optimalne razumljivosti pojedinoga glasa, mjesta ciljanoga glasnika unutar riječi i rečenica, intonacija, napetost artikulacije i popratni tjelesni pokret (Guberina, 2003, prema ibid. 279). U istraživanju Dobrić i Bićanić sudjelovala su 4 muškarca i 4 žene, njihov materinski jezik bio je španjolski i imali su poteškoća s izgovorom palatalnog lateralnog aproksimanta /ʎ/. Isti je materijal snimljen s govornicima prije sesija korekcije te nakon 10 sesija, a potom je analiziran u programu Praat. Poslije korekcije izgovor palatalnog

lateralnog aproksimanta bio je poboljššan, a najbolji su izgovor govornici ostvarivali kad je glasnik /k/ bio u inicijalnoj poziciji u riječi ili kad se nalazio iza okluziva.

Mildner i Tomić (2007) ističu da je važnost točnog izgovora često zanemarena i podcijenjena pri učenju jezika, kako od učenika, tako i od nastavnika. Navode da je tomu najčešće tako jer se smatra da je, zbog vremenskih ograničenja tečaja, nemoguće prilagoditi se svakome učeniku i njegovim izgovornim poteškoćama. U njihovu istraživanju vokala sudjelovalo je 10 ispitanika te su sudjelovali na 10-15 sesija, a potom je 36 slušača procjenjivalo i odabiralo najbolji izgovor hrvatskih vokala (ponuđene su im snimke i prije i poslije korekcije). Izgovor svih 5 hrvatskih vokala bio je procjenjivan na riječima: *kip, kec, kap, kos, kup* i slušači su boljima ocjenjivali izgovor nakon korekcije. Kao što je i očekivano, veće je poboljšanje uočeno kod ispitanika koji su na početku korekcije više odstupali od ciljanoga glasnika. Ovo istraživanje pokazuje da su poboljšanja izgovora čujna već i nakon desetak sati korekcije izgovora.

Pri usvajanju jezika, jezični prijenos će se dogoditi i na naglasnoj razini. Deželjin i Banković-Mandić (2017) pokazale su kakva odstupanja u mjestu naglasaka imaju studenti hrvatskog jezika iz Italije koji su u sklopu mobilnosti studirali sveučilišni modul Hrvatski kao drugi i strani jezik na Croaticumu Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Autorice pišu kako inojezični učenici hrvatskoga jezika kao glavni problem u usvajanju izgovora navode upravo naglaske. Kako je mjesto naglasaka u talijanskom jeziku uglavnom slobodno (naglasak je najčešće na predzadnjem slogu), pretpostavljeno je da će italofonim studentima na Croaticumu biti prihvatljiviji naglasci zagrebačkoga naglasnog sustava nego standardni. Korpus se sastojao od zvučnih zapisa dvanaestero talijanskih govornika, a najčešća odstupanja talijanskih studenata u mjestu naglasaka događala su se na višesložnim riječima koje u standardu imaju naglasak na prvome slogu. Deželjin i Banković-Mandić (ibid.) ističu da je to odstupanje i očekivano s obzirom na činjenicu da je u talijanskome naglasnom sustavu naglasak na prvom slogu u višesložnim riječima moguć jedino ako su to oblici glagola združeni s nenaglašenim zamjenicama. Također, često odstupanje je bilo i realizacija čelnog naglasaka u imperativu u glagolima koji u standardu u prezentu imaju naglasak na prvom slogu, a u imperativu na drugom. To je odstupanje zapravo posljedica poučavanja standardnih naglasaka, a često je i u govornika zagrebačkog govornog područja kada žele govoriti standardnim naglascima hrvatskog jezika koje nisu potpuno usvojili (hiperkorektnost). Jelaska (2004: 212) daje primjer skupine Amerikanaca koji su pri učenju hrvatskog kao naglašene slogove izdvajali zanaglasne dužine jer je njihov jezik udarni. Mildner (1999) je provela istraživanje u kojem se prepoznavao strani akcent pri čitanju

hrvatskog teksta izvornih govornika njemačkog, talijanskog, španjolskog, francuskog, slovenskog, ruskog, češkog, arapskog, korejskog i kineskog jezika. Dokazano je da kvaliteta izgovora izvornih govornika stranih jezika nije značajno povezana s duljinom boravka u Hrvatskoj kao ni s vremenom formalnog institucionalnog učenja hrvatskog jezika. Istraživanja pokazuju kako je hrvatski naglasni sustav složena pojava na fonološkoj i fonetskoj razini, stoga nije laka za usvajanje. Na nižim razinama znanja preporučljivo je inzistirati samo na točnome mjestu naglaska (Udier i Gulešić-Machata, 2001, prema Banković-Mandić, 2012a: 32), zato ću u ovome radu analizirati samo mjesto naglaska u riječima ispitanika. U većini knjiga za učenje inojezičnoga hrvatskog naglasci nisu označeni, a Banković-Mandić (2012a: 31) ističe da je nastavnik najvažniji izvor znanja, te time i glavni govorni uzor, stoga je njegov naglasni sustav od velike važnosti u procesu poučavanja. Uzme li se u obzir činjenica da ni najveći broj izvornih govornika ne vlada višim standardnim varijetatom, on je za poučavanje prikladan samo na najvišoj razini poučavanja (Udier i Gulešić-Machata, 2001, prema Banković-Mandić, 2012a: 28 i 32).

Na važnost točnog izgovora upozorava i Banković-Mandić (2012a, 2012b, 2014, 2017). Smatra da bi se u nastavi jezika više prostora trebalo dati izgovoru i intonaciji kao svojevrsnoj nadoknadi nedostatka utjecaja izvornih govornika i dobrih izgovornih uzora te objašnjenjima fonetskih tema (Žigić, 1988: 175, prema Banković-Mandić, 2014: 33). Banković-Mandić dalje piše kako je od velike koristi učenicima već i samo grupno ponavljanje za nastavnikom ili zvučnim zapisom. Izgovor je potrebno automatizirati kako bi se pozornost usmjerila drugim jezičnim vještinama, ali je on i nešto na čemu je stalno potrebno raditi (Pavić, 1988: 180, prema *ibid.*, 2014: 33). Najbolji su uvjeti za ispravljanje fonetskih odstupanja individualne vježbe ili grupne vježbe sa slušalicama u jezičnome laboratoriju gdje nastavnik ima mogućnost poslušati svakoga govornika i ispraviti mu izgovor. Primjerice, nesliveno /k/ najbolje je ispravljati pljeskanjem, potrebno je istodobno pljeskati i pritom izgovorati glasnik /k/ (*ibid.* 36). Iako poljski jezik, kao i hrvatski, pripada slavenskoj skupini jezika, u istraživanju Banković-Mandić (2012a), pri ocjenjivanju zvučnih zapisa, nisu svi slavenski govornici više razine poznavanja hrvatskoga jezika ocijenjeni kao najbolji, dakle, fonetske vježbe potrebne su i slavenskim govornicima.

5.2. Učenje hrvatskoga u izvornih govornika poljskoga jezika

Hrvatski je jezik kojim se ne koristi mnogo govornika, stoga možda nije tako privlačan za učenje kao veliki svjetski jezici poput engleskog ili španjolskog jezika. Međutim, prema iskustvu autorice, pitate li stranca koji uči hrvatski zašto je odabrao baš hrvatski, čest odgovor

je – zbog hrvatske povijesti i kulture. Kako piše Jelaska (2005: 279), hrvatski se jezik uglavnom uči zbog sporazumijevanja s izvornim govornicima, a ne zbog sporazumijevanja s drugim govornicima drugih naroda. Autorica ističe da su govornici kojima je slavenski jezik materinski (primjerice poljski jezik) u velikoj prednosti te ih se često, pri učenju hrvatskoga, ne smješta u najnižu početnu skupinu u tečajevima. Usto, načelnu prednost u učenju hrvatskoga imaju govornici koji su već (na)učili neki strani jezik. Pri učenju svakog novog jezika dolazi do jezične interferencije s materinskim jezikom, stoga su odstupanja u korištenju novog jezika nezaobilazna. Čak i kad je materinski jezik učenika slavenski jezik, kao u ovome istraživanju, odstupanja se javljaju na svim jezičnim razinama, a ovaj će rad pozornost usmjeriti na fonološka i fonetska odstupanja kod vokala, konsonanata te odstupanja u mjestu naglaska.

Aleksovski (2014) ističe da, kad govorimo o problematici usvajanja hrvatskog jezika kod izvornih govornika poljskoga jezika, u obzir valja uzeti i pozitivni i negativni prijenos poljskoga jezika kao prvoga jezika u hrvatski kao ini jezik. U svome je radu, na pisanome korpusu, analizirala morfološka odstupanja poljskih govornika koji su hrvatski jezik učili na Croaticumu – Centru za hrvatski kao drugi i strani jezik. Iako se ovaj diplomski rad neće baviti morfologijom, zanimljivo je istaknuti da je Aleksovski potvrdila utjecaj poljskoga jezika na hrvatski. Utjecaj se pojačava pri korištenju složenijih struktura, a studenti su obično griješili prenoseći mehanizme tvorbe iz poljskoga jezika u hrvatski – tek je manji dio grešaka bio unutarjezičnoga karaktera. Kao što poljski kao materinski jezik utječe na morfologiju pri učenju hrvatskoga, tako se prijenos mora dogoditi i pri usvajanju fonetike i fonologije.

Sokolić i Vidović Bolt (2012) istraživale su semantički odnos između hrvatskoga i poljskoga jezika na primjeru hrvatsko-poljskih lažnih prijatelja odnosno parova riječi iz dvaju različitih jezika koji su oblikom isti ili slični, a značenjski različiti (Lewis, 2005, prema Sokolić i Vidović Bolt, 2012). Autorice su podijelile hrvatsko-poljske lažne prijatelje s obzirom na odstupanja na ortografskoj, fonetskoj i morfološkoj razini te razlikuju tri glavne skupine: potpuni ili pravi, djelomični ili parcijalni i asocijativni lažni prijatelji. Potpuni lažni prijatelji mogu se još nazvati i pravima jer se razlikuju jedino semantički, dok su ortografski, fonetski i morfološki potpuno identični. Djelomične osim semantičkog dodatno obilježava i manje ortografsko i fonetsko te morfološko odstupanje pa se zato nazivaju još i parcijalnima, dok su asocijativni, osim morfološkim i semantičkim, obilježeni i većim ortografskim i(li) fonetskim odstupanjem, ali zbog svojeg asocijativnog obilježja navode govornika na isto značenje. Autorice na kraju ističu da je hrvatsko-poljskih lažnih prijatelja mnogo te su plodno

tlo za jezične pogreške zbog čega je ova tema važna za proučavanje i integriranje u učenje jezika.

Iako su i poljski i hrvatski jezik definirani kao jezici sa slobodnim redom riječi, razlika ipak postoji, o čemu je pisala Podboj (2013). Hrvatski jezik pokazuje tendenciju slijediti tzv. Wackernagelovo pravilo, dok u poljskome vlada veća sloboda (2013: 581). Wackernagelovo pravilo podrazumijeva da nenaglašena riječ stoji na drugome mjestu odnosno naslonjena na prvu naglašenu riječ u rečenici (Migdalski, 2006, prema Podboj, 2013: 585). Podboj je analizirala pogreške u redu riječi u hrvatskome jeziku koje su u pisanim radovima činili studenti kroatistike s dvaju sveučilišta u Poljskoj. Zaključila je da su najčešće pogreške s poretkom (većinom) glagolskih klitika te su one većinom rezultat negativnog prijenosa iz poljskoga jezika. Ističe da ta vrsta pogrešaka može biti i rezultat prijenosa iz nekog drugog slavenskog jezika jer studenti kroatistike u Poljskoj redovito uče i do tri slavenska jezika usporedno. Podboj ističe da pogreške nisu potpuni pokazatelj razine jezične kompetencije te da je pravilno pozicioniranje klitika u odnosu na nepravilno – ipak prevladavajuće u pisanim radovima studenata. (ibid. 589).

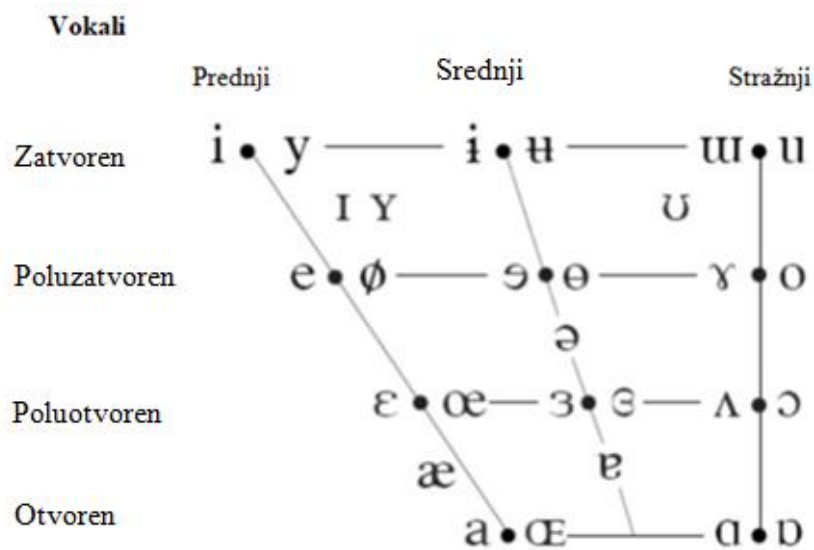
Bukovski je (2017) uspoređivala izgovorna obilježja izvornih govornika poljskoga jezika, u početnom i naprednom stupnju učenja hrvatskoga jezika. Nakon perceptivnog testa i akustičke analize, potvrdila je da će procjenitelji teže uočavati razlike u stupnjevima učenja izvornih govornika poljskoga jezika, ali da će ih sa sigurnošću razlikovati od izvornih govornika hrvatskoga jezika. Potvrdila je i očekivana artikulacijska odstupanja, pri analizi vokala zaključila je sljedeće: /i/ je kod poljskih govornika imao zatvoreniji i predniji izgovor, /e/ je izgovaran prednije, /a/ ima otvoreniji i blago stražnjiji izgovor, /o/ je otvorenijeg i stražnjijeg izgovora i /u/ ima blago zatvoreniji izgovor no što je slučaj kod govornika kojima je hrvatski materinski jezik. Pretpostavila je da će najveća odstupanja od tri ispitivane skupine biti u usporedbi standardnih frekvencija hrvatskih vokala i prosječnih frekvencija hrvatskih vokala izvornih poljskih govornika na početnom stupnju učenja hrvatskoga jezika, no to nije potvrdila. Veća su odstupanja bila u usporedbi sa izvornim govornicima poljskoga jezika na naprednom stupnju učenja hrvatskoga jezika. Djelomice je potvrdila i odstupanja u usporedbi standardnih frekvencija hrvatskih vokala s prosječnim frekvencijama hrvatskih vokala koje su izgovarali izvorni govornici hrvatskoga jezika.

6. Vokali

Vokali ili otvornici su prema Škariću (2009: 57) „glasnici potpuno slobodnog prolaza tako da se za vrijeme njihovog izgovora tlak zraka u ustima nimalo ne razlikuje od onoga izvanjskoga“. Nadređen im je je pojam samoglasnik ili silabem – slogotvoran glas koji sam može tvoriti slog odnosno biti mu jezgra, uz otvornike u hrvatskome su to još i slogotvorno /r/, /l/, /n/. Vokali su prototipni samoglasnici, a vrlo rijetko (ako se nađu uz odječni vokal) oni mogu biti i suglasnici (Jelaska, 2004: 34). Dvoglasnici ili diftonzi su glasnici koji predstavljaju dva različita glasnika u trajanju jednoga. (Škarić, 2009: 59). Dije se prema mjestu i načinu izgovora (pomicanja jezika okomito i vodoravno) te prema visini (visoki – zatvoreni, niski – otvoreni) (Jelaska 2004: 38, Škarić 2009: 59). Svi jezici svijeta dijele iste kardinalne vokale s različitim izgovornim varijacijama. Baza tih vokala prikazana je u tzv. samoglasničkom trokutu /a/, /e/, /i/, /o/, /u/ (v. Tablicu 1) (Berger, 2011: 56). Međunarodno fonetsko društvo (The International Phonetic Association – nadalje IPA) 1999. godine prvi puta izdaje *The Handbook of the International Phonetic Association*, priručnik u kojem se, između ostaloga, nalazi i prošireni prikaz svih vokala (v. Sliku 2).

Tablica 1. Bergerov „samoglasnički trokut“. (Iz: Berger, 2011: 56)

okomito pomicanje jezika	vodoravno pomicanje jezika				
	prednji		srednji	stražnji	
visoki	i				u
srednji		e		o	
niski			a		

Slika 2. Prikaz vokala prema IPA-i; ako su simboli prikazani u paru, desni simbol predstavlja zaokruženi vokal (prilagođeno prema *The Handbook of the International phonetics association: a guide to the use of the international phonetic alphabet*, 1999: 202)

Vokali pri izgovoru mogu biti reducirani što znači da se frekvencije formanta pomiču prema neutralnome šva (Bakran, 1989: 10). Bakran (ibid.) je istraživao utjecaj naglašenosti i dužine vokala na frekvencije prvih dvaju formanta u hrvatskom standardnom govoru te odraz tog utjecaja na identifikaciju vokala. Zaključio je da su vokali u naglašenom slogu manje reducirani od vokala u nenaglašenom slogu, dugi naglašeni vokali manje su reducirani od kratkih naglašenih. Usto, izgovor u sporijem tempu manje reducira vokalsku boju nego izgovor u brzom tempu. Sve su spomenute razlike u frekvencijama formanta statistički značajne, a manifestiraju se i u različitim stupnjevima identifikacije vokala (ibid.).

7. Konsonanti

Škarić (2009:56) za konsonante (zatvornike ili suglasnike) piše „konsonanti tj. suglasnici su svi glasnici koji imaju ne samo osobinu da se ne mogu izgovoriti kao slog bez dodatnog vokala, nego su to i oni glasnici koji naglo okidaju ili prekidaju slog“. Jelaska (2004: 35) pojam suglasnik tretira kao nadređeni te suglasnicima smatra neslogotvorne glasove, a zatvornike ističe kao prototipne suglasnike. Najveća razlika između vokala i konsonanata jest u tome što otvornici omogućuju pjevanje, a zatvornici ne – zbog zapreke zračnoj struji (ibid. 36; Škarić, 2009:56). Zapreku imaju svi zvonki (sonanti) i zaprječni konsonanti (opstruenti, turbulentni, šumnici). Konsonanti se kao i otvornici opisuju izgovornim i slušnim glasničkim opazajnim osobinama (GOO) koje se dijele prema načinu i mjestu izgovora (Škarić, 2009: 57). Konsonanti su, prema IPA-i, prikazani u Tablici 2. Prema mjestu izgovora podijeljeni su na bilabijalne (dvousnenike), labiodentalne (zubnousnenike), dentalne (zubnike), alveolarne (nadzubnike), apikalne (vršnike), postalveolarne (nadzubnonepčanike ili alveopalatalne), retroflekse (podvršnike ili cerebralne), palatalne (nepčanike), velarne (mekonepčanike), uvulare (resičnike), faringalne (ždrijelne) i glotale (grkljanike).

Prema načinu izgovora i slušnim glasničkim opazajnim osobinama konsonanti se dijele na prekidne, zatvorne, okluzive (zapornike), eksplozive (praskavce, plozive), nazale (nosnike), laterale (bočnike), aproksimante (približnike, polusamoglasnike), frikative (tjesnačnike, strujne), vibrante (treptajnike), afrikate (slivenike, polustrujne), šumne, piskave, šuštave, palatalizirane (umekšane), zvučne i bezvučne (Škarić, 2009; Clark, Yallop i Fletcher, 2007; The Handbook of IPA, 2009). Jelaska (2004: 45) pojašnjava nazive iz IPA-e dotačnici (eng. tap) i okrznicu (eng. flap). Dotačnici su glasovi koji se oblikuju vrhom jezika koji se uzdiže i jednim zamahom dotakne gornju usnu stjenku, najčešće u području desni. S obzirom na opise hrvatskoga glasnika /r/ Jelaska je zaključila da je dotačnik inačica hrvatskoga treptajnika /r/. Okrznici su glasovi oblikovani uzdignutim izokrenutim vrhom jezika, koji pri povratku u početni položaj okrzne gornju usnu stjenku (ibid. 46). Usto, Jelaska predlaže i naziv drhtajnici ili rofoni za glasove istoga slušnoga dojma koji se čuju kao različite vrste glasnika /r/, takav je naziv potreban zbog njihove uloge u jezicima.

Tablica 2. Sustav konsonanata prema IPA-i. Glasnici na lijevoj strani su bezvučni, a na desnoj zvučni; ako se nalaze jedan do drugoga znači da su u paru po zvučnosti. Zasjenjena polja u tablici označavaju ostvaraje koji su smatrani nemogućima za artikuliranje. (prema *The Handbook of the International phonetics association: a guide to the use of the international phonetic alphabet*, 1999: 201, prev. aut.)

	Bilabijal	Labiodental	Dental	Alveolar	Postalveolar	Retrofleks	Palatal	Velar	Uvular	Faringal	Glotal
Okluziv	p b		t d			ʈ ɖ	c ɟ	k ɡ	q ɢ		ʔ
Nazal		m ɱ	n			ɳ	ɲ	ŋ	ɴ		
Vibrant			r						ʀ		
Dotačnik/okrznik			ɾ			ɽ					
Frikativ	ɸ β	f v	θ ð	s z	ʃ ʒ	ʂ ʐ	ç ʝ	x ɣ	χ ʁ	ħ ʕ	h ɦ
Lateralni frikativ			ɬ ɮ								
Aproksimant			ɹ			ɻ	j	ɰ			
Lateralni aproksimant			l			ɭ	ʎ	ʟ			

8. Naglasak

Naglasak ili prozodija riječi označava suprasegmentalne osobine govorne riječi (Škarić, 2009: 116). Horga (2012: 64) upozorava da riječ naglasak ili akcent može imati više značenja. Može označavati mjesto naglaska u riječi, vrstu naglaska te specifičnost nečijeg govora zbog utjecaja jednog jezika ili dijalekta na drugi jezik. Termin strani akcent označava onu količinu odstupanja u govoru govornika stranog jezika kojom se razlikuje od govora izvornog govornika tog jezika. Jelaska (2004: 193) definira naglasak kao isticanje slogova u riječi različitim sredstvima, na taj su način naglašeni slogovi suprotstavljeni nenaglašenim slogovima te je on obavezni dio govornoga niza. Može se sastojati od tri nezavisne sastavnice: udara (naglašeni slog izgovara se većom glasnoćom ili jačinom), tona (visok, nizak ili srednji) i dužine (trajanje izgovora glasnika ili sloga), a svi se jezici barem na neki način služe tonom (ibid. 194). Slog je najmanji izgovorljiv odsječak govora i temeljna ritmička govorna jedinica, a naglasak ovisi o međuslogovnim i unutar-slogovnim odnosima (Škarić, 2009: 116). Slogovi u riječima mogu biti naglašeni (arze) ili nenaglašeni (teze), visoka ili niska tona te dugi ili kratki (Škarić, 1991: 319). Naglašeni je slog kratak ili dug, nizak ili visok, istaknut nad nenaglašenim istih unutarnjih prozodijskih osobina jakošću, tonom, trajanjem i izgovornom točnošću (ibid. 320). Naglasci koji u jeziku imaju razlikovnu ulogu nazivaju se prozodemi (Jelaska, 2004: 193). Neki su lingvisti koristili šire definicije, pa Trubeckoj piše da je promjena naglaska alternacija slabih i jakih vokala (prema Garde, 1993: 12). Garde (1993: 41) piše da je funkcija naglaska u svakoj riječi stvoriti kontrast između naglašenog i nenaglašenog sloga. Dijeli naglasne postupke na pozitivne i negativne te na naglasnu jeku. Pozitivni naglasni postupci daju neko obilježje naglašenom slogu, a koje mu inače ne pripada dok mu ga negativni oduzimaju. Pozitivne postupke čine jačina (muzička, tonska), visina i dužina (trajanje) te su prisutni u svim jezicima. Negativni postupci nisu prisutni u svim jezicima, ona mogu zahvatiti i prozodijska i inherentna obilježja, no samo ako pripadaju sustavu razlikovnih obilježja nekoga jezika (ibid. 42). Naglasna jeka termin je za označavanje sekundarnog naglaska kojeg imaju nenaglašeni slogovi u riječi, oni se međusobno razlikuju po jačini i drugim naglasnim svojstvima (ibid. 43).

Postoje različite podjele naglasnih sustava jezika svijeta, uobičajna je podjela na jezike sa stalnim mjestom naglaska (vezanim naglaskom) i jezike s pokretnim (pomičnim, slobodnim) naglaskom (Jelaska, 2004: 204). Jezik ima stalno mjesto naglaska kada je uvijek na određenom slogu, brojeći ih od početka ili od kraja riječi. Jezici imaju slobodan, pomični

naglasak kada nikakvo pravilo ne određuje mjesto naglaska u riječi (ibid. 11). Prema akustičkim i funkcionalnim kriterijima jezici se mogu podijeliti na tonske jezike, ograničene tonske jezike i dinamičke jezike (Clark i Yallop, 1995, prema Pletikos, 2005: 90). Tonski se jezik definira kao jezik koji ima leksički značajnu, tonsku jedinicu na svakom slogu (Pike, 1948, prema Pletikos, 2005: 90). Ograničeni tonski jezici (usp. tonsko-dinamički jezici kod Škarića, 1991 ili jezici s visinskim naglaskom kod Jelaska, 2004) su jezici u kojima postoji leksički značajna promjena tona, ali je tonska jedinica smještena samo na određene vrste slogova ili specifično mjesto u riječi (Pike, 1948, prema Pletikos, 2005: 90). Glavna je osobina dinamičkih jezika (usp. udarni jezici, Jelaska, 2004) da se značenje riječi ne može razlikovati prema vrsti naglaska, ako se naglasak nalazi na istome mjestu u riječi (Pike 1948, prema Pletikos, 2005: 90).

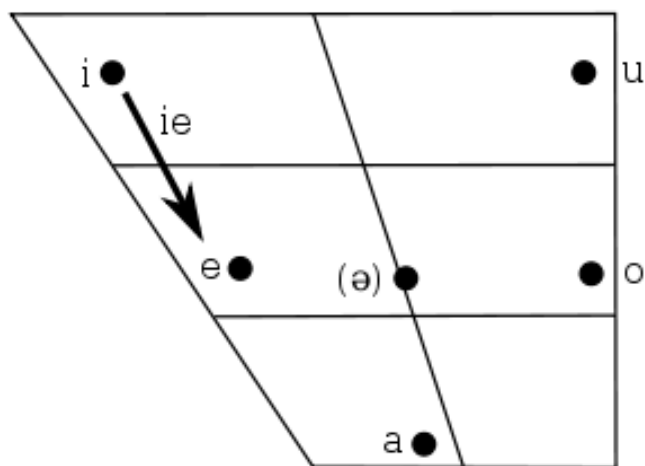
9. Hrvatski jezik

Hrvatski jezik pripada južnoslavenskoj skupini indoeuropskih jezika. Godine 1991. u Hrvatskoj je hrvatski jezik proglašen službenim jezikom, a latinica službenim pismom. Drugi se jezici i ćirilica u Hrvatskoj mogu upotrebljavati pod uvjetima propisanim zakonom (Grčević, 2011: 148). Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011. godine Republiku Hrvatsku nastanjivalo je 4.284.889 stanovnika, od čega 3.874.321 Hrvata (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2013). Osim u Hrvatskoj, hrvatskim jezikom govori se na području Austrije, Bosne i Hercegovine, Slovenije, Srbije, Crne Gore, Italije itd. U Poljskoj je 2015. godine živjelo 786 Hrvata (International organization for migration, 2015); unatoč maloj brojci, interesa za hrvatski jezik i kulturu u Poljskoj ne nedostaje.

Posljednji popis hrvatskoga stanovništva, iz 2011. godine, pokazuje porast broja pripadnika poljske nacionalne manjine u odnosu prema popisu stanovništva iz 2001. godine. Prema novijem popisu, na području Republike Hrvatske 2011. godine živjele su 672 osobe poljske narodnosti (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2013).

9.1. Vokali hrvatskoga jezika

Sustav vokala hrvatskoga jezika sastoji se od 5 monoftonga te jednog diftonga što se može vidjeti i na Slici 3, a oprimjereni su u Tablici 3.

Slika 3. Vokalski sustav hrvatskoga jezika. (Iz: Landau i sur., 1999)

Tablica 3. Primjeri riječi s hrvatskim vokalima. (Iz: Anić, 1998)

Prednji zatvoreni vokal /i/	/kip/
Diftong /ie/	/bijel/
Prednji poluzatvoreni vokal /e/	/tek/
Središnji otvoreni vokal /a/	/kap/
Stražnji poluzatvoreni vokal /o/	/koš/
Stražnji zatvoreni vokal /u/	/kut/
Neutralni centralni vokal /ə/	/prst/

Hrvatski vokal /i/ može se čuti u riječi *igla*, vokal /e/ u riječi *tek*, vokal /a/ u riječi *pas*, vokal /o/ u riječi *oko*, a vokal /u/ može se čuti u riječi *uho*. Diftong /ie/ možemo čuti u riječi *bijelo*, ali ne nužno kod govornika svih idioma. On se može izgovarati i [ije] te uvijek funkcionira kao jedan slog (Landau i sur., 1999: 68). Ako se u jednoj riječi dva vokala nalaze neposredno jedan iza drugoga, oni čine dva sloga, npr. *zaobilazak* /za-o-bi-la-zak/. Svi hrvatski vokali mogu biti naglašeni i nenaglašeni, dugi i kratki. Uz njih, u hrvatskome postoji

i neutralni centralni vokal šva [ə]. On je uglavnom kratak, a pojavljuje se npr. u riječi *prst* [pəʃst] ili *vrst* [vəʃst], dakle najčešće ispred slogotvornog /r/ te pri slovkanju (ibid. 67). Kod hrvatskih vokala ne nedostaje ni izgovornih osobitosti. U dijalektima se pojavljuju razlike u boji između dugih i kratkih vokala, primjerice u nekim čakavskim govorima se /i/ i /u/ ostvaruju posve labavo, kao [ɪ] i [ʊ]. Dugi vokali /o/ i /e/ imaju svoje vrlo zatvorene izgovorne varijante, a kratki otvorene. Škarić (2009: 75) ističe da su najveće razlike boje vokala /a/ čiji izgovor može varirati od srednjeg [o] preko stražnjeg [ɑ], te prednjeg [a] sve do neutralnog [ə]; navedene se varijante u općem hrvatskome čuju kao nepravilan izgovor.

9.1.1. Akustičke vrijednosti vokala hrvatskoga jezika

Unutar jednog jezika ima određen, malen broj vokala, međutim fonetsko-akustički gledano, već i u jednom jeziku radi se o beskonačnom broju vokala odnosno njihovih varijanti (Bakran, 1996: 27). Istraživanjem prosječnih vrijednosti vokala za hrvatski jezik bavili su se Bakran i Stamenković 1990. godine (prema Bakran, 1996: 42), proveli su mjerenje na 17 odraslih muškaraca, 7 žena i 21 djetetu te su analizirali samo zvuk koji su procijenili standardnim. Vrijednosti koje su dobili za muškarce i žene prikazani su u Tablicama 4 i 5, a rezultati dobiveni za dječje glasove i za neutralni nefonemski vokal šva nisu važni za istraživanje kojim se bavi ovaj rad te iz tog razloga nisu prikazani u tablicama. U ovome će radu za opis spektra hrvatskih vokala poljskih govornika biti korištene frekvencije prvih triju formanata.

Tablica 4. Prosječne frekvencije F1, F2, F3 odraslih muških govornika hrvatskoga standardnog govora. (Iz: Bakran, 1996: 42)

	i	e	a	o	u
F1	282	471	664	482	324
F2	2192	1848	1183	850	717
F3	2713	2456	2433	2472	2544

Tablica 5. Prosječne frekvencije F1, F2, F3 odraslih ženskih govornika hrvatskoga standardnog govora. (Iz: Bakran, 1996: 42)

	i	e	a	o	u
F1	302	493	884	576	353
F2	2623	2360	1393	980	758
F3	3246	2930	2709	2776	2764

S obzirom na to da se jezik, sa svim svojim dijelovima, konstantno mijenja, valja upozoriti i na najnovije istraživanje frekvencija formanata hrvatskih vokala. Varošaneć Škarić i Bašić (2015) provele su istraživanje na 14 muških i 14 ženskih ispitanika koji su za svaki vokal čitali 10 dvosložnih riječi, njihovi rezultati vidljivi su u Tablicama 6 i 7 (za muške i ženske govornike).

Tablica 6. Prosječne frekvencije F1, F2, F3 odraslih muških govornika hrvatskoga standardnog govora. (Iz: Varošaneć Škarić i Bašić, 2015: 45)

	i	e	a	o	u
F1	295	494	707	511	344
F2	2177	1811	1221	1069	799
F3	2725	2427	2417	2405	2410

Tablica 7. Prosječne frekvencije F1, F2, F3 odraslih ženskih govornika hrvatskoga standardnog govora. (Iz: Varošaneć Škarić i Bašić, 2015: 45)

	i	e	a	o	u
F1	370	577	835	580	403
F2	2375	2112	1395	1151	907
F3	2832	2704	2449	2499	2567

S osvrtom na istraživanje Bakrana i Stamenkovića (1990) rezultati koje su dobile Varošaneć Škarić i Bašić nisu vrlo različiti, no odstupanja ima. Zbog recentnosti, kao standard za daljnja mjerenja i usporedbu u ovome radu koristit ću rezultate Varošaneć Škarić i Bašić iz 2015. godine.

9.2. Konsonanti hrvatskoga jezika

Hrvatski jezik sastoji se od 25 konsonanata koji su prikazani u Tablici 8.

Tablica 8. Sustav konsonanata hrvatskoga jezika. (Iz: Landau i sur., 1999)

	Bilabijal	Labiodental	Dental	Alveolar	Postalveolar	Palatal	Velar
Okluziv	p b		t d				k g
Afrikata			ts		tʃ dʒ	tɕ dʑ	
Nazal	m			n		ɲ	
Frikativ		f	s z		ʃ ʒ		x
Vibrant				r			
Aproksimant		v				j	
Lateralni aproksimant				l		ʎ	

U Tablici 9 prikazani su i opimjereni svi hrvatski konsonanti.

Tablica 9. Primjeri riječi s hrvatskim konsonantima. (Iz: Anić, 1998)

Bezvućni bilabijalni okluziv /p/	/pas/
Zvućni bilabijalni okluziv /b/	/baka/
Bilabijalni nazal /m/	/moj/
Labiodentalni frikativ /f/	/faza/
Labiodentalni aproksimant /v/	/vaza/
Bezvućni dentalni okluziv /t/	/tuga/
Zvućni dentalni okluziv /d/	/duga/
Dentalna afrikata /ts/	/car/
Bezvućni dentalni frikativ /s/	/selo/
Zvućni dentalni frikativ /z/	/zajam/
Alveolarni nazal /n/	/nos/
Alveolarni vibrant /r/	/riba/
Alveolarni lateralni aproksimant /l/	/lokva/

Bezvučna postalveolarna afrikata /tʃ/	/čep/
Zvučna postalveolarna afrikata /dʒ/	/džep/
Bezvučni postalveolarni frikativ /ʃ/	/šal/
Zvučni postalveolarni frikativ /ʒ/	/žal/
Bezvučna palatalna afrikata /tɕ/	/ćup/
Zvučna palatalna afrikata /dʑ/	/leđa/
Palatalni nazal /ɲ/	/njiva/
Palatalni aproksimant /j/	/jug/
Palatalni lateralni aproksimant /ʎ/	/ljeto/
Bezvučni velarni okluziv /k/	/kost/
Zvučni velarni okluziv /g/	/gost/
Velarni frikativ /x/	/hir/

Izgovor konsonanata hrvatskoga jezika uvelike ovisi o glasovoj okolini u kojoj se nalaze te to rezultira različitim govornim inačicama. Osvrnut ću se samo na glasovne inačice koje ističu Landau i suradnici (1999: 68; za sve položajne inačice i asimilacijske uvjete glasnika hrvatskoga jezika usp. Škarić, 1991: 352-354). Primjerice, kada bezvučni glasnici /f, ts, x/ prethode zvučnim zatvornicima ostvaruju se kao /v, dz, ʎ/: *grōf bi* [grōv__bi], *òtac bi* [òtadz__bi], *òvih bi* [òviʎ__bi]. Nadalje, postalveolarni frikativi /ʃ/ i /ʒ/ ostvareni su kao palatalni sibilanti [ɕ] i [ʑ] kada ih slijede /tɕ/ i /dʑ/ npr. *mīš će* [mīɕ__tɕe] ili *pūž će* [pū:ʑ__tɕe]. Ako se iza labiodentalnog aproksimanta /v/ nađe otvornik /u/, on se ostvaruje kao [w]: *vûk* [wû:k]. Bilabijalni nazal /m/ bit će, ispred /f, v/, ostvaren kao [m]: *tràmvaj* [trāmvaj]. Alveolarni nazal /n/ će rezultirati glasnikom [ɲ] ako iza njega slijede /k/ ili /g/, primjerice u riječi *stânka* [stâ:ɲka], no ako se iza njega nalaze /p/ ili /b/ bit će ostvaren kao [m] npr. *ôn bi* [ô:m__bi]. Velarni frikativ /x/ bit će ostvaren kao [h] u situaciji kad zauzima prvo mjesto konsonantskog skupa: *hmělj* [hmêʎ]. Kada se skupina vokala nalazi na granici riječi, one mogu biti razdvojene grkljanskim prekidnikom: *i ònda* [i:__ʔònda]. Alveolarni vibrant /r/ u hrvatskome može poprimiti ulogu otvornika i tvoriti slog ako se nalazi između zatvornika kao u riječi *křv* [kř:v] ili *přst* [přst].

9.3. Naglasni sustav hrvatskoga jezika

Standardni hrvatski jezik sadrži udar, ton i različitu dužinu sloga (Jelaska, 2004: 205). On pripada skupini ograničenih tonskih jezika i razlikuje četiri tradicionalna naglasaka: kratkosilazni (kīša), kratkouzlazni (žèna), dugosilazni (môre) i dugouzlazni (víno) naglasak. Jelaska (ibid. 205) ističe da navedeni tradicionalni nazivi ne odgovaraju fonetskoj stvarnosti, a dijakritički znakovi kojima ih označavamo nisu usklađeni sa svjetski prihvaćenima, i nazivi i znakovi duboko su ukorijenjeni u kroatistici i slavistici stoga nije vjerojatno da će biti zamijenjeni. Uz četiri naglasaka, hrvatski naglasni sustav ima i dužinu, odnosno trajanje zanaglasnog sloga (kvantiteta). Jelaska (ibid. 213, usp. Škarić 1991: 123-124 i Barić i sur. 1995: 69) navodi tradicionalna naglasaka pravila: „Samo prvi slog može imati sva četiri naglasaka, silazni naglasci ne mogu biti na unutrašnjim slogovima, zadnji slog ne može biti naglašen, jednosložne riječi mogu imati samo silazne naglaske.“ Autorica ističe da je stvarna podjela nešto drugačija, podjela funkcionira za prototipne riječi, no kod rubnijih raspodjela može biti nešto drugačija. Načelno udar može biti na svakome slogu, ali na posljednjem se nalazi veoma rijetko. Tonovi se mogu pojaviti na svakome slogu, ali načelno postoji samo jedan visoki ton u riječi (iznimka su polusložnice i superlativi). U hrvatskome je najčešće naglašen prvi slog (Škarić, 1991: 121). Zanaglasna dužina je u hrvatskome standardu osjetljiva na udar te se može pojaviti samo nakon njega (ibid. 213). Ona ne može biti jedina prozodijska jedinica u riječi (Barić i sur., 1995: 69). U hrvatskome književnom jeziku razlikuju se riječi koje imaju vlastiti naglasak, to su naglašene ili samostalne riječi (naglasnice) i riječi koje nemaju vlastiti naglasak, a to su nenaglašene ili nesamostalne riječi (nenaglasnice, klitike) (ibid. 66). Nenaglasnice se uvijek vežu uz naglasnice. Klitike se dijele na proklitike (prednaglasnice) i enklitike (zanaglasnice). Proklitike su prijedlozi, veznici (a, i, ni, da, kad), te niječna čestica ne (ibid. 71). Enklitike su nenaglašeni oblici osobnih zamjenica, nenaglašeni oblici povratne zamjenice, nenaglašeni oblici prezenta glagola biti, htjeti i aorista glagola biti, te vezničko-upitno li. Proklitike mogu nositi naglasak, a enklitike ne mogu (ibid. 72).

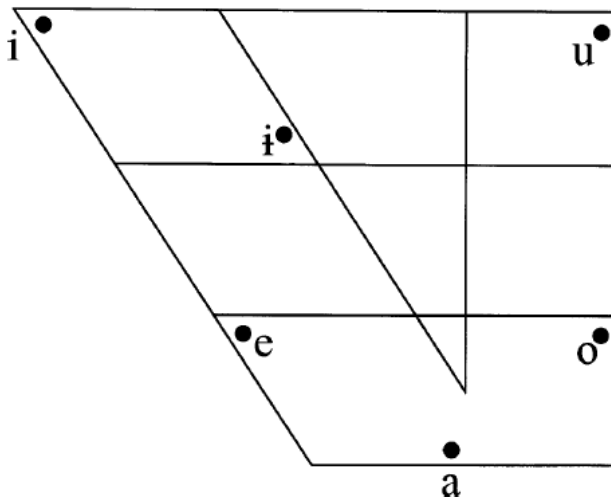
10. Poljski jezik

Poljski jezik pripada zapadnoslavenskoj skupini indoeuropskih jezika te se, uz kašupski i izumrla polapska i pomoranskoslavenska narječja, nalazi u lehitskoj podskupini jezika. Dugo vremena je, kao i hrvatski, bio u nezavidnoj situaciji. Sve su slavenske zemlje (osim Jugoslavije) do 1990-ih bile članice Varšavskog pakta i tvorile Istočni blok kojim je dominirao Sovjetski savez i ruski jezik. On je imao status službenoga jezika i bio „jezik sporazumijevanja u višejezičnom prostoru“ koji je uključivao čak 15 republika (Grčević, 2011: 143).

U Hrvatskoj enciklopediji (2006: 624), pod natuknicom Poljaci, stoji osvrt na popis stanovništva iz 2002. godine, prema kojem u Poljskoj živi oko 38 milijuna stanovnika to ga čini trećim slavenskim jezikom po veličini (iza ruskog i ukrajinskog jezika). Više od 10 milijuna Poljaka i ljudi poljskoga podrijetla živi izvan domovine. Najviše ih se nastanilo u Sjedinjenim Američkim Državama, Njemačkoj, Bjelorusiji, Kanadi i Litvi.

10.1. Vokali poljskoga jezika

U trapezu vokala poljskoga jezika nalazi se 6 glavnih otvornika, prikazuje ih Slika 4 te su oprimjereni u Tablici 10.

Slika 4. Sustav vokala poljskoga jezika. (Iz: Jassem, W. (2003))

Tablica 10. Primjeri riječi s poljskim vokalima. (Iz: Mogoš i Pintarić, 2002)

Prednji zatvoreni vokal /i/	/igła/
Srednji zatvoreni vokal /y/	/byty/
Prednji poluzatvoreni vokal/e/	/sklep/
Središnji otvoreni vokal /a/	/ja/
Stražnji poluzatvoreni vokal /o/	/oni/
Stražnji zatvoreni vokal /u/	/muzyka/

Jedna od mnogobrojnih promjena kojima je poljski fonološki sustav bio izložen kroz povijest zove se stješnjeni samoglasnici, zbog te promjene Poljaci se danas koriste grafemom /ó/ čiji je fonetski ostvaraj [u], primjerice u riječi *wór* [vur]. (BirnbauM i Molas, 2011: 152) U zapadnoslavenskoj skupini jezika, pa tako i u poljskome, ne dolazi do redukcije vokala. Poljski jezik u vokalskome trapezu nema dvoglasnika, a hrvatski ima jedan – /ie/, međutim dijakritici su posebnost poljskoga jezika i imaju važnu ulogu u jeziku. Pomoću njih označeni su nosni vokali poljskoga jezika /ę/ i /ą/ čije je priznavanje fonemskih obilježja sporno (Stieber, 1966, prema BirnbauM i Molas, 2011: 149), a nisu navedeni ni u vokalskom trapezu IPA-e. Oni se fonetski realiziraju kao [ɛ , ɛ] i [ɔ] (ibid. 149). Međutim, njihovo ostvarivanje nije uvijek nosno, pred tjesnačnicima se na kraju riječi denazalizira npr. *mąż* [moż], /ę/, a ispred neslogotvornog [ɹ] (u pismu *ł*) i [l] denazaliziraju se oba nosna vokala npr. *mały* [maɹi] ili *pełny* [peɹni]. Pred drugim konsonantima ostvaruju se kao dvoglasnici, npr. *ząb* [zomp], *zęby* [zembɹ]; *mądry* [mondri], *będę* [bende]; *mąka* [moŋka], *dziękuję* [dzeńkuje]; *pięć* [p'eńte] (ibid. 150). Dio poljskoga sustava je i vokal /y/ koji je u transkripciji označen grafemom /i/, njega je moguće čuti u riječima *byty* [biti] ili *buty* [buti]. Taj je vokal prema stupnju otvorenosti zatvoren, a prema vodoravnom položaju jezika u odnosu prema tvrdom nepcu srednji je. Oko ovoga vokala vodile su se brojne rasprave, naime lingvisti se ne mogu složiti oko toga je li /y/ alofon vokala /i/ ili samostalni vokal (usp. Stieber, 1966 i Urbańczyk, 1991, prema BirnbauM i Molas, 2011: 149). U vokalskome trapezu preuzetome iz IPA-e /y/ je označen kao samostalan vokal, pa će se kao takav tretirati i u ovome radu. Spojevi dvaju vokala /au/ i /eu/ uglavnom se izgovaraju dvosložno, ali se mogu ponašati kao i dvoglasnici kao npr. u posuđenicama *auto*, *europski* (ibid. 150). Svi su vokali u poljskome kratki, što

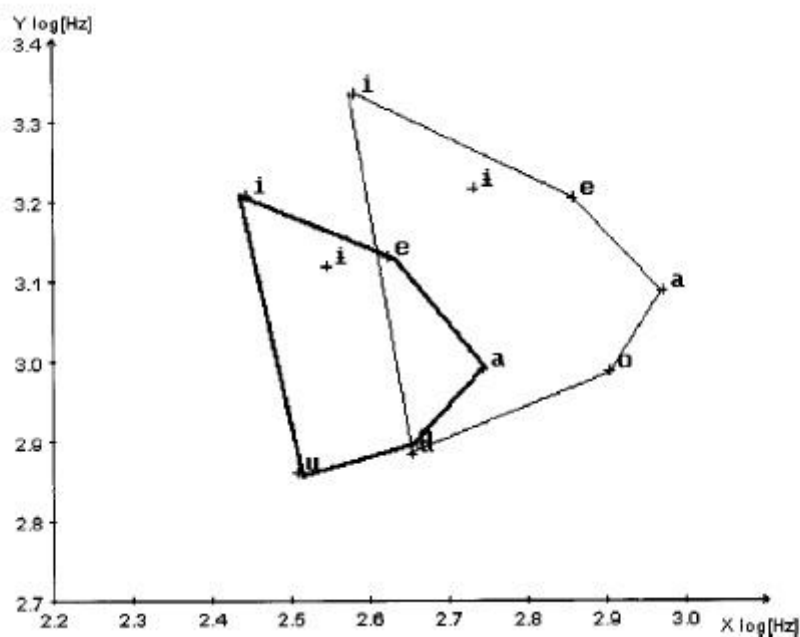
nije tipično za zapadnoslavenske jezike, a duljenjem se riječima može pridodati emotivno značenje (Moguš i Pintarić, 2002: 1117).

10.1.1. Akustičke vrijednosti vokala poljskoga jezika

Vrijednosti prvih triju formanata poljskih vokala iz 1991. godine (Encyklopedia języka polskiego) prikazane su u Tablici 11, uzorak istraživanja je nepoznat. Budući da vrijednosti nisu prikazane odvojeno za žene i za muškarce, na Slici 5 nalazi se usporedba prvih dvaju formanata poljskoga jezika za žene i za muškarce.

Tablica 11. Prosječne frekvencije formanata standardnih poljskih vokala. (Iz: Encyklopedia języka polskiego, 1991: 82)

	i	y	e	a	o	u
F1	215	325	570	800	560	285
F2	2410	2060	1900	1310	900	675
F3	3050	2680	2650	2570	2620	2580

Slika 5. Prikaz akustičkih vrijednosti F1 i F2 poljskih vokala. Tamnija figura predstavlja tipičnog muškog govornika, a svjetlija ženskog. (Iz: Jassem, 2003)

Jassem (1992: 222) prenosi vlastito istraživanje iz 1968. godine u kojem je testirao 10 ispitanika: 8 muškaraca i 2 žene s niskim fundamentalnim frekvencijama glasa. Svaki je ispitanik izgovarao poljske vokale pet puta. Jassem nije računao prosječne vrijednosti formanata nego je definirao područje u spektru u kojem se prostire određeni vokal, istraživanje je obuhvatilo samo prva dva formanta, rezultati su prikazani u Tablici 12. Zatvoreni vokali imaju nizak F1, a otvoreni visok dok F2 varira prema karakteristikama vokala: viši, srednji i niži. Njegovi rezultati mogu se smatrati rezultatima za muške glasove, ističe da su podaci za ženske glasove vrlo rijetki, a da vrijednosti za dječje glasove u poljskome zasad ne postoje (ibid. 224). Kako rezultate za standardni izgovor ženskih glasova nisam pronašla, s hrvatskim standardnim vokalima usporedit ću samo muške glasove. Nedostupnost formanata za ženske glasove nije iznenađujuća, naime Bakran (1989: 4) naglašava da su harmonici ženskih glasova dvostruko razmaknuti od muških što povećava nesigurnost procjene „istaknutog mjesta“ u spektru. Tada nije moguće poštovati formalni kriterij "prvo intenzitetski istaknuto mjesto na spektru", jer često F0 ima intenzitetski višu razinu od F1. Rezultat analize prema tome ne ovisi samo o varijabilitetu fenomena i instrumentariju, nego također o subjektivnoj procjeni i iskustvu autora.

Tablica 12. Frekvencije formanata standardnih poljskih vokala za muškarce. (Iz: Jassem, 1992: 222)

	i	y	e	a	o	u
F1	190 – 270	260 – 370	520 – 630	630 – 1000	490 – 680	240 – 340
F2	2100 – 2200	1700 – 2300	1600 – 2200	1100 – 1600	790 – 1100	560 – 780

Za potrebe ovoga rada kao referentne rezultate odabrala sam one iz Enciklopedije poljskoga jezika jer su u njima ponuđena tri formanta za vokale, a samo F2 vokala /i/ odudara od Jassemovih rezultata.

Budući da u vokalskome sustavu hrvatskoga jezika nema vokala /y/, tablice s vrijednostima formanata u istraživačkom dijelu ovoga rada bit će prikazane bez toga vokala.

10.2. Konsonanti poljskoga jezika

Kako navodi Jassem (2003: 103) opisujući poljski jezik za Journal of the International Phonetic Association, poljski je moguće opisati kao konsonantski odnosno zatvornički jezik. To potkrepljuje Tablica 13 koja prikazuje sustav konsonanata poljskoga jezika. S druge strane, u poljskome jeziku nisu neuobičajeni konsonantski skupovi, osobito na početku riječi. Fonološka riječ u poljskome može započeti skupom od 5 konsonanata npr. z *pstrągiem* – [ˈspstrɔŋgjem] ili 4 konsonanta kao u imenici *wzgląd* – [vzɡlɔnt]. Ovakava situacija moguća je i s udvojenim afrikatama – *dżdżysty* [ˈdʒdʒɨstɨ]. Zatvornički skupovi ovih vrsta pojavljuju se u spontanom, fluentnom govoru.

Tablica 13. Sustav konsonanata poljskoga jezika. (Iz: Jassem, 2003)

	Bilabijal	Labiodental	Dental	Alveolar	Alveopalatal	Palatal	Velar
Okluziv	p b		t d			c ɟ	k g
Frikativ		f v	s z	ʃ ʒ	ɕ ʑ		x
Afrikata			ts dz	tʃ dʒ	tɕ dʑ		
Nazal		m		n		ɲ	ŋ
Lateral				l			
Vibrant					r		
	Prednji			Stražnji			
Aproksimant	j			w			

U tablici koja slijedi prikazat ću i oprimjeriti sve poljske konsonante, njih 31.

Tablica 14. Primjeri riječi s poljskim konsonantima. (Iz: Moguš i Pintarić, 2002)

Bezvučni labijalni okluziv /p/	/pies/
Zvučni labijalni okluziv /b/	/bar/
Labijalni nazal /m/	/moja/
Labiodentalni frikativ /f/	/fragment/
Labiodentalni frikativ /v/	/waga/
Bezvučni dentalni okluziv /t/	/tenis/
Zvučni dentalni okluziv /d/	/dom/
Bezvučna dentalna afrikata /dz/	/dzwon/
Zvučna dentalna afrikata /ts/	/cukier/
Bezvučni dentalni frikativ /s/	/bas/

Zvučni dentalni frikativ /z/	/zebra/
Dentalni nazal /n/	/noga/
Dentalni lateral /l/	/legenda/
Bezvučni alveolarni frikativ /ʃ/	/szkoła/
Zvučni alveolarni frikativ /ʒ/	/żaba/
Bezvučna alveolarna afrikata /tʃ/	/Czech/
Zvučna alveolarna afrikata /dʒ/	/dżungla/
Alveolarni vibrant /r/	/ryba/
Bezvučni alveopalatalni frikativ /ç/	/siedzi/
Zvučni alveopalatalni frikativ /ʒ/	/ziarno/
Bezvučna alveopalatalna afrikata /tʃ/	/ćwierć/
Zvučna alveopalatalna afrikata /dʒ/	/dźwig/
Alveopalatalni nazal /ɲ/	/koń/
Bezvučni palatalni okluziv /ç/	/kieł/
Zvučni palatalni okluziv /j/	/giełda/
Bezvučni velarni okluziv /k/	/kasa/
Zvučni velarni okluziv /g/	/głos/
Velarni frikativ /x/	/humor/
Velarni nazal /ŋ/	/ręka/
Prednji aproksimant /j/	/ja/
Stražnji aproksimant /w/	/łyżka/

Ostvaraji prikazani u prethodnoj tablici nisu jedini mogući ostvaraji određenih konsonanta poljskoga jezika. Kao i u hrvatskome, i u poljskome se neki glasnici u drugačijoj okolini drugačije ponašaju. Valja napomenuti da se poljski jezik, osim konsonanata prikazanih u Tablici 9, sastoji i od 7 digrafa dobivenih kombinacijom postojećih grafema: /cz, dź, dz, dż, ch, rz, sz/. (Moguš i Pintarić, 2002: 1117) Svaki poljski konsonant može biti omekšan, osim fonema: /cz, dź, ł, rz, sz, ż/ koji su uvijek tvrdi, što znači da ih u grafiji može slijediti samo /y/ (ako je potrebno izabrati između i/y). Samo meki mogu biti konsonanti: /ć, dź, ń, ś, ź/, a kad ih slijedi konsonant bilježe se drugačije (*ćwiczenie, dźwięk, koński, w mieście, gwóźdź*). Ako iza mekog suglasničkog fonema slijedi vokal /i/, taj se glasnik izgovara umekšano. Primjerice, ako vokal /i/ slijedi dentalni nazal /n/ kao u riječi *nić* konsonant /n/ izgovara se kao /ɲ/, jednako kao u riječi [koń]. Alveolarni vibrant /r/ i u poljskome jeziku

može poprimiti ulogu otvornika i tvoriti slog ako se nalazi između konsonanata kao u riječi *krtan* [kɫɫɔn]. Vokal /y/ može stajati samo iza tvrdih konsonanata, npr. u riječima *być*, *czytanie*, *rzymski*. U poljskome jeziku uobičajene su i geminate pri čijem se izgovoru svaki konsonant izgovara za sebe, primjerice *hobby*, *panna*, *horror*, *addenda* itd. Zvučni se suglasnici na kraju riječi u pravilu obezvučuju, primjerice u riječi *bóg* [buk], osim ako slijedeća riječ počinje zvučnim suglasnikom (ibid. 1117-1118).

9.3. Naglasni sustav poljskoga jezika

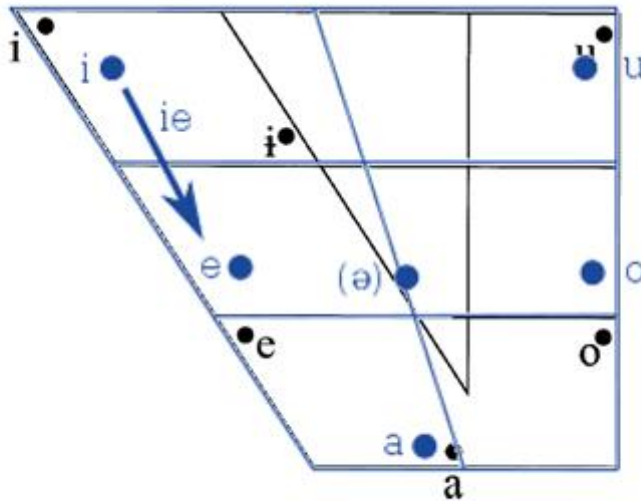
Naglasak je u poljskome jeziku dinamički, nije slobodan, ali je pokretan te nije muzikalan za razliku od hrvatskoga (Birnbbaum i Molas, 2011: 151). Uvijek stoji na predzadnjem slogu riječi, pojavljuje se kao udar – uvijek je kratak, osim kod nekih stranih riječi kada stoji na trećem slogu od kraja riječi, u skladu s naglaskom u izvornom jeziku npr. *mu'zyka* ili *matema'tyka* (Moguš i Pintarić, 2002: 1117). Međutim, Garde (1993: 78) poljski jezik naziva jezikom s prividno vezanim naglaskom, zbog odstupanja koja se u njemu javljaju. Do promjene mjesta naglasaka dolazi i pri upotrebi enklitika. Dodatak jedne ili više enklitika, riječi koja nosi naglasak ne mijenja mjesto naglasaka odnosno enklitika nije uzeta u obzir, npr. *powi'edział mi* (Garde, 1993: 78). Naglasak iznimno stoji na trećem slogu od kraja i u oblicima 1. osobe množine preterita (*ro'bilišmy*), 1. i 2. osobe jednine kondicionala (*'robiłbym*, *ro'bilabyś*), u nekim brojevima te posuđnicama iz latinskog i grčkog (*'fizyka*) (Birnbbaum i Molas, 2011: 151). U višesložnim riječima i riječima povezanim s proklitikom pojavljuje se dodatni naglasak, npr. *encyklopedia* /,entsiklo'pedja/, *na obrazie* /,nao'brazel/ (Jassem, 2003: 106).

11. Usporedba jezika

11.1. Usporedba hrvatskoga i poljskoga vokalskoga sustava

Vokal /i/ je u poljskome jeziku zatvoreniji i više prednji nego u hrvatskome jeziku, /e/ je također više prednji, no i otvoreniji od hrvatskoga vokala /e/. U poljskome jeziku srednji vokal /a/ malo je više stražnji i otvoreniji od njegova parnjaka u hrvatskome jeziku. Vokal /o/ je u poljskome više stražnji i otvoreniji negoli /o/ u hrvatskome dok je /u/ iz poljskoga zatvoreniji i više stražnji od hrvatskoga. Slika 6 predstavlja vizualnu usporedbu sustava vokala poljskoga i hrvatskoga jezika. U poljskome se nalazi vokal /y/ koji u hrvatskome ne

postoji, s druge strane, u hrvatskome je diftong /ie/ te neutralni centralni vokal /ə/ kojih nema u poljskome.

Slika 6. Usporedba vokalskih sustava poljskoga i hrvatskoga jezika. (Iz: Landau i sur., 1999 i Jassem, 2003)

11.2. Usporedba hrvatskoga i poljskoga konsonantskoga sustava

Na prvi pogled, u oba jezika pojavljuje se velik broj istih glasnika, međutim, kada se pogleda pomnije (usp. Tablicu 8 i 13), mnogi od njih imaju različito mjesto tvorbe i tu bi se moglo pojaviti odstupanje pri učenju novog jezika. Frikativi [ʃ], [ʒ], [tʃ] i [dʒ] u hrvatskome su postalveolari, dok su u poljskome alveolarni glasnici. Afrikate [tɕ] i [dʒ] u hrvatskome su palatali, a u poljskome jeziku pripadaju alveopalatalima. Isto je s glasnikom [ɲ] koji je u hrvatskome palatalni nazal, a u poljskome alveopalatalni nazal. Kod ovoga je glasnika važno istaknuti da je u hrvatskome i poljskome bilježen različitim grafemima, u hrvatskome - /nj/ i u poljskome /ń/ ili /ni/. Nazal [n] je u hrvatskome jeziku alveolar, u poljskome je dental, zajedno s lateralom [l] koji je u hrvatskome alveolarni lateralni aproksimant. Hrvatski jezik u svome konsonantskom sustavu ima labiodentalni aproksimant [ʋ], a poljski sustav ima labiodentalni frikativ [v] koji je zvučni parnjak bezvučnoga labiodentalnog fikativa [f]. Palatalni lateralni aproksimant [ʎ] pojavljuju se samo u hrvatskome jeziku, a palatalni okluzivi [c] i [j] svojstveni su za poljski jezik. Dentalna afrikata [ts] u poljskome jeziku ima

zvučni parnjak [dz], u hrvatskome on ne postoji. Glasnik svojstven poljskome je i velarni nazal [ŋ] npr. u riječi *reka* [reŋka], on se u hrvatskome jeziku javlja se kao izgovorna varijanta fonema ispred /k/, /g/ npr. u riječi [baŋka]. Takav je glasnik i poljski stražnji aproksimant [w] kao u riječi *łyżka* [wizka] dok se u hrvatskome javlja kao varijanta glasnika [v] prije vokala /u/ i /o/ npr. [wuk], [woda]. Glasnik [j] je u poljskome okarakteriziran kao prednji aproksimat, a u hrvatskome je palatalni aproksimant.

11.3. Usporedba hrvatskoga i poljskoga naglasnoga sustava

Hrvatski i poljski jezik pripadaju različitim skupinama jezika, naglasak je u poljskome jeziku dinamički dok hrvatski pripada skupini ograničenih tonskih jezika. Dakle, u poljskome jeziku naglasak ima stalno mjesto (predzadnji slog u riječi) i uvijek je kratak (Moguš i Pintarić, 2002: 1117), a hrvatski jezik razlikuje četiri naglasaka koja mogu stajati na različitim pozicijama u riječi te zanaglasnu dužinu (Jelaska, 2004: 205). Najčešće naglašeni slog u hrvatskome jeziku jest prvi slog (Škarić, 1991: 121). Oba jezika imaju i različita unutarjezična odstupanja. U poljskome enklitika nosi naglasak, no mjesto naglasaka neće biti promijenjeno, npr. *powi'edział mi* (Garde, 1993: 78). U hrvatskome proklitike mogu nositi naglasak, ali enklitike ne mogu (Škarić, 1991: 72).

S obzirom na razlike među naglasnim sustavima poljskoga i hrvatskoga jezika, najviše odstupanja očekujem u mjestu naglasaka poljskih govornika u hrvatskome jeziku, stoga će se istraživački dio ovoga rada vezan za naglaske, usmjeriti upravo na taj dio naglasnog sustava.

ISTRAŽIVAČKI DIO

12. Cilj i hipoteze

Tri su cilja ovoga rada: prvi je izmjeriti prosječne frekvencije formanata vokala za mušku i žensku skupinu poljskih govornika hrvatskoga jezika. Potom dobivene rezultate usporediti s ranijim rezultatima istraživanja standardnih vrijednosti hrvatskih formanata (F1, F2, F3) te zaključiti kolika su odstupanja u frekvencijama. Drugi je cilj, kroz perceptivnu analizu konsonanata, zaključiti koja se fonetska i fonološka odstupanja javljaju u vezanome, a koja u slobodnome govoru ispitanika. Posljednji je cilj rada zaključiti u kojoj mjeri govornici poljskoga jezika odstupaju od hrvatskoga naglasnog sustava. S obzirom na to da je poljski udarni jezik, u prvome planu bit će odstupanja u mjestu naglaska. Sva tri cilja rada uzet će u obzir vrijeme učenja hrvatskog kod ispitanika kako bi se utvrdilo koliko je, i je li, vrijeme učenja povezano s odstupanjem.

S obzirom na ciljeve proizlaze sljedeće hipoteze:

Hipoteza 1 (H1) – usporedbom prosječnih frekvencija formanata standardnih vokala za oba jezika može se očekivati da će odstupanja kod muških i ženskih izvornih govornika poljskog koji uče hrvatski biti sljedeća:

vokal /i/ – prednjiji i blago zatvoreni izgovor

vokal /e/ – blago otvoreni prednjiji izgovor

vokal /a/ – blago otvoreni prednjiji izgovor

vokal /o/ – stražnjiji i blago otvoreni izgovor

vokal /u/ – stražnjiji i blago zatvoreni izgovor.

Hipoteza 2 (H2) – najveća odstupanja bit će u usporedbi prosječnih frekvencija formanata izvornih govornika poljskoga jezika na početnom stupnju u usporedbi sa standardnim vrijednostima hrvatskih vokala.

Hipoteza 3 (H3) – perceptivnom analizom konsonanata mogu se očekivati fonetska i neizvorna fonološka odstupanja.

Hipoteza 4 (H4) – najviše fonetskih i neizvornih fonoloških odstupanja bit će kod izvornih govornika poljskog koji su kraće učili hrvatski jezik.

Hipoteza 5 (H5) – izvorni govornici poljskoga jezika će u višesložnim riječima pomicati naglasak na predzadnji slog što je uobičajeno mjesto naglaska u poljskome jeziku.

Hipoteza 6 (H6) – naglasak će češće pomicati izvorni govornici poljskoga koji su kraće učili hrvatski jezik.

13. Materijali i metode

13.1. Ispitanici

U istraživanju je sudjelovao 21 ispitanik poljske nacionalnosti (15 žena i 6 muškaraca) u dobi od 19 do 29 godina, studenti Instituta za zapadnu i južnu slavistiku u Varšavi. U trenutku snimanja 12 sudionika bili su polaznici prve godine preddiplorskog studija hrvatskoga jezika i učili su hrvatski jezik tek 3 i pol mjeseca (4 muškarca i 8 žena). U istraživanju je sudjelovalo 8 studenata prve godine diplomskoga studija hrvatskoga jezika koji su hrvatski učili 3 i pol godine (2 muškarca i 6 žena). Jedna sudionica istraživanja bila je studentica postdiplomskoga studija antropologije te je hrvatski učila više od 5 godina. Svim ispitanicima materinski jezik je poljski, uče hrvatski jezik te se svi aktivno služe i engleskim. Uz tri navedena, 17 ispitanika zna i koristi najmanje još jedan jezik.

13.2. Materijali

Ispitanici su snimani diktafonom u učionicama Instituta za zapadnu i južnu slavistiku jer kontroliraniji uvjeti, poput akustičkog studija, nisu bili dostupni.

Svi ispitanici snimljeni su u dvama govornim situacijama:

1. vezani govor (tekstovi i riječi)
2. slobodni govor (Opišite svoj uobičajeni dan./Čime se bavite u slobodno vrijeme?/Opišite svoj savršeni godišnji odmor.)

Sav snimljeni materijal neće biti korišten jer bi ta analiza bila preduga za obradu u ovome radu.

Za akustičku analizu vokala upotrijebljeno je deset jednosložnih riječi CVC strukture (suglasnik-samoglasnik-suglasnik, engl. consonant-vowel-consonant) i to je svaki ispitanik ponovio tri puta, različitim redosljednom (Prilog 1). Svaki je hrvatski samoglasnik u ovome materijalu bio zastupljen u dvama riječima, primjerice samoglasnik /a/ predstavljale su riječi *kap* i *kat*. Bakran (1989: 10) piše da su vokali u naglašenom slogu manje su reducirani od vokala u nenaglašenom slogu, stoga je učinjeno najviše moguće kako bi se izbjegla redukcija vokala. Dugi naglašeni vokali manje su reducirani od kratkih naglašenih, no kao što je spomenuto u poglavlju o poljskim naglascima – u poljskome jeziku dugih naglasaka nema. Izgovor u sporijem tempu manje reducira vokalsku boju nego izgovor u brzom tempu (ibid.), ispitanicima je rečeno da nisu vremenski ograničeni i da čitaju/govore polako.

Za akustičku analizu u programu su definirane tri frekvencije formanata vokala (F1, F2 i F3) te su izračunane prosječne vrijednosti formanata za vokale muških i za ženskih govornika. U svim su riječima ručno notirani formanti u programu za akustičku analizu zvukova Praat čije su vrijednosti potom izračunavane prema skripti koju je sastavio stručni suradnik Odsjeka za fonetiku J. Bićanić. Međutim, za neke je vokale bilo potrebno prilagoditi frekvenciju i računati vrijednosti ručno jer se formanti na spektrogramu nisu mogli jasno razlučiti. Kako ističe Bakran (1989: 4), posebno je teško identificirati F1 kad se približava F0 i F2 kad se približava F3, jer se stapaju u istu "masu" (ibid.), a to se događalo i u mojemu istraživanju. Čak i su nakon prilagođavanja frekvencija rezultati za stražnje vokale odstupali (bez da je to odstupanje bilo znakovito za promjenu u izgovoru, usporedba je prikazana u Tablici 16). Za odstupanje je odgovorna neodgovarajuća kvaliteta snimljenog zvuka, stoga je za /o/ i /u/ iz ustaljenog dijela spektra (engl. *steady state*) odabrana po jedna frekvencija za svaki formant tih dvaju vokala te je potom u Microsoft Excel-u napravljena statistika.

Za perceptivno istraživanje odstupanja pri izgovoru hrvatskih konsonanata korišten je tekst preuzet iz IPA-e (Sjeverni ledeni vjetar i sunce, Prilog 2) te odgovori ispitanika na zadana pitanja na kraju istraživanja kako bi se usporedile vrste i učestalost odstupanja u čitanome i spontanome govoru.

Pri istraživanju naglasaka pozornost je bila usmjerena na pomicanje mjesta naglasaka u višesložnim riječima. Korišten je isti materijal kao u perceptivnom istraživanju konsonanata.

14. Rezultati i rasprava

14.1. Vokali

U Tablici 15 prikazana je usporedba prosječnih frekvencija formanata standardnih vokala poljskoga i hrvatskoga jezika. Prosječne vrijednosti standardnih vokala uspoređene su da se već na početku vidi što bi se od daljnjih rezultata moglo očekivati, a zatim su predstavljeni rezultati istraživanja i odstupanja koja su dobivena u istraživanju. U trećem stupcu prikazana su odstupanja od hrvatskih prosječnih vrijednosti, a prema uzoru na istraživanje Banković-Mandić (2012a) vrijednosti veće od 100 Hz su zatamnjene i smatrane značajnima te će to biti primijenjeno i u nastavku rada. U Tablici 16 prikazana je usporedba automatskih i ručno prilagođenih rezultata te razlika među njima, u njoj ispitanici nisu

odvojeni prema vremenu učenja jer je njezina svrha prikazati razliku između automatskog i ručnog računanja prosječnih formanata.

Tablica 15. Usporedba formanata standardnih vokala poljskoga i hrvatskoga jezika za muške glasove.

	Prosječne frekvencije formanata standardnih hrvatskih vokala muških glasova (Iz: Varošaneć Škarić i Bašić, 2015: 45)			Prosječne frekvencije formanata standardnih poljskih vokala (Iz: Encyklopedia języka polskiego, 1991: 82)			Odstupanja prosječnih frekvencija formanata poljskih vokala od hrvatskih		
	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3
i	295	2177	2725	215	2410	3050	-80	+233	+325
e	494	1811	2427	570	1900	2650	+76	+89	+223
a	707	1221	2417	800	1310	2570	+93	+89	+153
o	511	1069	2405	560	900	2620	+49	-169	+215
u	344	799	2410	285	675	2580	-59	-124	+170

Iako su u Tablici 15 neka odstupanja manja od 100 Hz, svako od njih usmjerava na razliku u oblikovanju glasnika. U standardnim vrijednostima hrvatskih vokala (Varošaneć Škarić i Bašić, 2015: 45) povećane su vrijednosti F1 za /e/ (+76), /a/ (+93 Hz) i /o/ (+49 Hz) što bi značilo da su ovi vokali otvoreniji od hrvatskih. F1 je niži za /i/ (-80 Hz) i /u/ (-59 Hz) i taj je izgovor smatran zatvorenijim. Vrijednosti drugog formanta više su za /i/ (+233 Hz), /e/ (+89 Hz) i /a/ (+89 Hz) što upućuje na njihov prednjiji izgovor, a niži je za /o/ (-169 Hz) i /u/ (-124 Hz) stoga je njihov izgovor stražnjiji (Rakerd i Verbrugge, 1985, prema Kent i Read, 2002: 113-114, Bakran, 1996: 33-34). Vrijednosti F3 više su za sve vokale, a najveća odstupanja su za /i/ (+325 Hz) i /e/ (+223 Hz), najmanje je za /u/ (+170 Hz) i prema tome zaključujem da je pri izgovoru nastalo veće suženje otovora te da su svi vokali izgovoreni zaokružnije nego što su prema odabranom standardu (Škarić, 1991: 184). Pretpostavke iz prve hipoteze (H1) ovoga rada usklađene su s navedenim opažanjima.

Tablica 16. Usporedba formanata dobivenih u istraživanju: razlika između automatskog i ručnog računanja frekvencija formanata za muškarce i žene. Kada razlike nema, korišteno je samo automatsko računanje. Za /o/ i /u/, kod muških glasova, ručno dobiveni rezultati izdvojeni su na osnovu pojedinačne točke u spektru.

	Prosječne frekvencije formanata muških glasova dobivene u istraživanju (automatsko računanje)			Prosječne frekvencije formanata muških glasova dobivene u istraživanju (ručno računanje)			Odstupanja između automatskog i ručnog računanja frekvencija formanata muških glasova			Prosječne frekvencije formanata ženskih glasova dobivene u istraživanju (automatsko računanje)			Prosječne frekvencije formanata ženskih glasova dobivene u istraživanju (ručno računanje)			Odstupanja između automatskog i ručnog računanja frekvencija formanata ženskih glasova		
	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3
i	469	2372	3269	469	2372	3269	0	0	0	438	2637	3362	438	2637	3362	0	0	0
e	664	1931	2801	664	1926	2792	0	-5	-9	634	2051	2772	634	2052	2772	0	+1	0
a	785	1571	2760	785	1571	2760	0	0	0	779	1588	2686	781	1581	2676	+2	-7	-10
o	748	1604	3085	561	1026	2199	-187	-578	-886	687	1267	2763	679	1249	2725	-8	-18	-38
u	672	2278	3469	408	848	2234	-264	-1430	-1235	544	1396	3134	493	1073	2771	-51	-323	-363

Baptista (2006: 19) je zaključila da svi učenici novoga jezika vrlo rano stvaraju vlastiti međujezik ta ga postupno prilagođavaju ciljanome jeziku. Stoga je u Tablici 17 prikazana usporedba prosječnih frekvencija formanata standardnih hrvatskih vokala kod izvornih govornika poljskoga jezika na početnome i na naprednome stupnju učenja hrvatskog. Tablica 18 prikazuje iste podatke, ali za ženske glasove. Rezultati za ispitanicu koja je učila hrvatski više od 5 godina prikazni su zasebno, u Tablici 19. Prvotno sam namjeravala pridružiti njezine rezultate naprednoj grupi ispitanica, no odstupanja među njima uglavnom su bila veća od 100 Hz, što je vidljivo iz usporedbi Tablica 18 i 19.

Tablica 17. Usporedba formanata standardnih vokala hrvatskoga jezika i hrvatskih vokala muških ispitanika, prema vremenu učenja hrvatskoga.

	Prosječne frekvencije formanata standardnih hrvatskih vokala muških glasova (Iz: Varošaneć Škarić i Bašić, 2015: 45)			Prosječne frekvencije formanata muških glasova (početni stupanj)			Odstupanja prosječnih dobivenih frekvencija od hrvatskih standardnih vokala			Prosječne frekvencije formanata standardnih hrvatskih vokala muških glasova (Iz: Varošaneć Škarić i Bašić, 2015: 45)			Prosječne frekvencije formanata muških glasova (napredni stupanj)			Odstupanja prosječnih dobivenih frekvencija od hrvatskih standardnih vokala		
	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3
i	295	2177	2725	392	2374	3280	+97	+197	+555	295	2177	2725	624	2367	3246	+329	+190	+521
e	494	1811	2427	701	1972	2808	+207	+161	+381	494	1811	2427	588	1835	2760	+94	+24	+333
a	707	1221	2417	788	1628	2812	+81	+407	+395	707	1221	2417	777	1458	2658	+70	+237	+241
o	511	1069	2405	568	1031	2251	+57	-38	-154	511	1069	2405	547	1017	2093	+36	-52	-312
u	344	799	2410	407	861	2253	+63	+62	-157	344	799	2410	411	820	2197	+67	+21	-213

Dobivene vrijednosti dviju skupina muških glasova ne razlikuju se mnogo. Prvi je formant kod svih ispitanika dobio pozitivan predznak, a F1 je povezan s visinom jezika te niski vokali imaju visoku frekvenciju F1 zbog većeg obujma i otvora (Rakerd i Verbrugge, 1985, prema Kent i Read, 2002: 113-114, Bakran, 1996: 33-34). Mogu zaključiti da su muški ispitanici sve vokale izgovarali otvorenije no što je slučaj sa standardnim hrvatskim vokalima. Kod skupine na početnom stupnju učenja značajno je povećan F1 za vokal /e/ (+207 Hz) dok je kod skupine na naprednom stupnju znanja značajno povećanje vidljivo kod vokala /i/ (+329 Hz). Obje skupine najveće su odstupanje imale pri izgovoru prednjeg vokala /i/, ostala odstupanja kod prvoga formanta manja su od 100 Hz.

Vrijednosti drugoga formanta usmjeravaju na prednjost/stražnjost izgovora, što je izgovor prednjiji, F2 je viši (Rakerd i Verbrugge, 1985, prema Kent i Read, 2002: 113-114, Bakran, 1996: 33-34). Drugi formant (kod obaju skupina) nije povećan jedino za vokal /o/ (-38 Hz i -52 Hz), dakle jedino vokal /o/ ispitanici izgovaraju stražnjije. Najznačajnija je razlika pri izgovoru središnjeg otvorenog vokala /a/ kojeg poljski govornici izgovaraju prednjije: prosječni F2 skupine na početnom stupnju učenja iznosi +407 Hz, a skupine na naprednom stupnju +237 Hz.

Iako su sve vrijednosti F3 standardnih poljskih vokala, u odnosu na standardne hrvatske, povišene – dobiveni rezultati se s time ne poklapaju. Sve vrijednosti F3 značajno odstupaju od standardnih vrijednosti u hrvatskome jeziku. Obje skupine ispitanika imaju više vrijednosti F3 pri izgovoru vokala /i/, /e/, /a/, ali je pri izgovoru /o/ i /u/ predznak negativan. Najveće je odstupanje kod vokala /i/, skupina na početnom stupnju odstupa +555 Hz, a na naprednom +521 Hz, iako vokal /i/ tipično nije zaokruženi vokal izgovaran je zaokruženi. Vokal /o/ za početnu skupinu učenja odstupa -154 Hz, a za naprednu -312 Hz, vokal /u/ na početnom stupnju odstupa -157 Hz, a na naprednome -213 Hz što znači da je izgovoren s većim otvorom odnosno manje zaokruženo (Škarić, 1991: 184).

U hipotezi 1 (H1) predviđjela sam sljedeća odstupanja:

vokal /i/ – prednjiji i blago zatvoreni izgovor

vokal /e/ – blago otvoreni prednjiji izgovor

vokal /a/ – blago otvoreni prednjiji izgovor

vokal /o/ – stražnjiji i blago otvoreni izgovor

vokal /u/ – stražnjiji i blago zatvoreni izgovor,

no dobivene vrijednosti nisu se sasvim poklapale:

vokal /i/ – prednjiji otvoreni izgovor

vokal /e/ – otvoreni blago prednjiji izgovor

vokal /a/ – blago otvoreniji prednjiji izgovor

vokal /o/ – blago stražnjiji otvoreniji izgovor

vokal /u/ – blago prednjiji otvoreniji izgovor.

Iz priloženog zaključujem da je H1, za muškarce, djelomice potvrđena, naime odstupanja su prilično točno predviđena za vokale /e/, /a/ i /o/, međutim ne i za vokale /i/ i /u/. Za to postoji par razloga, prvi i, po mome mišljenju, vjerojatniji jest kvaliteta snimke. S obzirom na uvjete snimanja krajnji vokali /i/ i /u/ su oni za koje je često trebalo mijenjati/prilagođavati frekvenciju u spektru kako bih dobila jasan formant iz kojeg bi se moglo očitati frekvencije. Drugi razlog mogu biti i promjene u izgovoru, kako u hrvatskome standardu (rezultati iz 2015. godine), tako i u poljskome (rezultati iz 1999. godine). Međutim, oba ova razloga zahtijevala bi dodatno istraživanje u boljim uvjetima.

Ispitanici na naprednom stupnju ukupno su odstupali u manjem broju formanata, no ta su odstupanja ponekad bila veća nego kod skupine na početnom stupnju učenja hrvatskog, iako je očekivano drugačije (ispitanici uglavnom imaju iste tendencije odstupanja, neovisno o vremenu učenja). Dakle, mogu zaključiti da druga hipoteza (H2), koja tvrdi da će najveća odstupanja prosječnih frekvencija formanata izvornih biti na početnom stupnju učenja inojezičnog hrvatskog, nije potvrđena. Novak (2002 i 2003, prema Jelaska, 2005b: 20) zaključuje da su odstupanja pri učenju inojezičnog hrvatskog vrlo raznolika i često mnogostruka, a mnoga su istraživanja pokazala kako je hrvatski fonetski i fonološki sustav složen i težak za usvajanje (npr. Jelaska 2005b), zbog toga zaključujem što su dobiveni rezultati suprotni očekivanim.

Tablica 18. Usporedba formanata standardnih vokala hrvatskoga jezika i hrvatskih vokala ženskih ispitanika, prema vremenu učenja hrvatskoga.

	Prosječne frekvencije formanata standardnih hrvatskih vokala ženskih glasova (Iz: Varošaneć Škarić i Bašić, 2015: 45)			Prosječne frekvencije formanata ženskih glasova (početni stupanj)			Odstupanja prosječnih dobivenih frekvencija od hrvatskih standardnih vokala			Prosječne frekvencije formanata standardnih hrvatskih vokala ženskih glasova (Iz: Varošaneć Škarić i Bašić, 2015: 45)			Prosječne frekvencije formanata ženskih glasova (napredni stupanj)			Odstupanja prosječnih dobivenih frekvencija od hrvatskih standardnih vokala		
	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3
i	370	2375	2832	424	2617	3382	+54	+242	+550	370	2375	2832	449	2652	3313	+79	+277	+481
e	577	2112	2704	637	2085	2766	+60	-27	+62	577	2112	2704	630	2002	2797	+53	-110	+93
a	835	1395	2449	776	1496	2671	-59	+101	+222	835	1395	2449	782	1692	2711	-53	+297	+262
o	580	1151	2449	686	1279	2774	+106	+128	+325	580	1151	2449	659	1235	2695	+79	+84	+246
u	403	907	2567	488	1048	2787	+85	+141	+220	403	907	2567	500	1146	2835	+97	+239	+268

Dobivene su vrijednosti dviju skupina za žene slične, no malo različite. Prvi je formant kod vokala /a/ sada s negativnim predznakom dok je za ostale vokale on negativan. Prema svemu navedenom, vokale /i/, /e/, /o/, /u/ ispitanice su izgovarale otvorenije, a vokal /a/ nešto zatvorenije no što je to hrvatski standard. Međutim, ta je razlika statistički značajna tek za stražnji vokal /o/ i to kod skupine na početnome stupnju učenja (vrijednost za /o/ je +106 Hz).

Drugi formant (povezan s prednjosti/stražnjosti izgovora) kod početne skupine nije značajno povećan samo za vokal /e/ (-27 Hz), ostali vokali za početnu skupinu imaju F2 s odstupanjem većim od 100 Hz. Dakle, /e/ je kod početne skupine izgovaran stražnije nego što nalaže hrvatski standard. Vrijednosti za ostale vokale kod početne skupine su povećane, svi su izgovarani prednije, a najveća je razlika za vokal /i/ (+242 Hz). Skupina ispitanica na naprednom stupnju učenja također jedino vokal /e/ izgovara stražnije (-110 Hz), ostali vokali izgovoreni su prednije. Najmanje odstupanje F2 zapaženo je za vokal /o/ (+84 Hz), a najveće za vokal /a/ (+297 Hz). Odstupanja kod napredne skupine, za F2, jače su istaknuta no kod početne skupine učenja.

Vrijednosti obaju skupina za F3 značajno odstupaju od hrvatskog standarda i sve imaju pozitivan predznak, kao što je to i očekivano. Razlika kod oba stupnja nije značajna za vokal /e/ (+62 Hz i +93 Hz). Najveće je odstupanje za vokal /i/ (+550 Hz i +481 Hz), što upućuje na zamjetno suženje otvora usnana (Škarić: 1991, 184) te je /i/ ponovno izgovaran zaokruženiije.

Iako su sve vrijednosti F3 standardnih poljskih vokala, u odnosu na standardne hrvatske, povišene – dobiveni rezultati se s time ne poklapaju. Sve vrijednosti F3 značajno odstupaju od standardnih vrijednosti u hrvatskome jeziku. Obje skupine ispitanika imaju više vrijednosti F3 pri izgovoru vokala /i/, /e/, /a/, ali je pri izgovoru /o/ i /u/ predznak negativan. Najveće je odstupanje kod vokala /i/, skupina na početnom stupnju odstupa +555 Hz, a na naprednom +521 Hz, iako vokal /i/ tipično nije zaokruženi vokal izgovaran je zaokruženiije. Vokal /o/ za početnu skupinu učenja odstupa -154 Hz, a za naprednu -312 Hz, vokal /u/ na početnom stupnju odstupa -157 Hz, a na naprednome -213 Hz što znači da je izgovoren s većim otvorom odnosno manje zaokruženo (Škarić, 1991: 184).

Podsjećam, u hipotezi 1 (H1) predviđena su sljedeća odstupanja:

vokal /i/ – predniji i blago zatvoreniji izgovor

vokal /e/ – blago otvoreniji predniji izgovor

vokal /a/ – blago otvoreniji predniji izgovor

vokal /o/ – stražniji i blago otvoreniji izgovor

vokal /u/ – stražnjiji i blago zatvoreniji izgovor,
no dobivene vrijednosti nisu se sasvim poklapale:

vokal /i/ – prednjiji blago otvoreniji izgovor

vokal /e/ – blago otvoreniji stražnjiji izgovor

vokal /a/ – prednjiji blago zatvoreniji izgovor

vokal /o/ – blago otvoreniji prednjiji izgovor

vokal /u/ – blago prednjiji otvoreniji izgovor.

Nakon analiziranih vrijednosti za žene, H1 nije potvrđena. Naime odstupanja nisu točno predviđena niti za jedan vokal. Valja uzeti u obzir da ženski glasovi nisu poželjni za istraživanja ovakve vrste jer su njihovi harmonici dvostruko razmaknuti od muških što povećava nesigurnost procjene „istaknutog mjesta“ u spektru (Bakran, 1989: 4). Tada nije moguće poštovati formalni kriterij "prvo intenzitetski istaknuto mjesto na spektru". Podsjećam, vrijednosti za standardni izgovor ženskih glasova nisam uspjela pronaći.

Ispitanice na naprednom stupnju ukupno su odstupale u jednom formantu manje, no ta su odstupanja većinom bila veća nego skupine na početnom stupnju učenja hrvatskog stoga ponovno mogu zaključiti da druga hipoteza (H2), koja tvrdi da će najveća odstupanja prosječnih frekvencija formanata izvornih biti na početnom stupnju učenja inojezičnog hrvatskog, ponovno nije potvrđena. Tomu je vjerojatno tako zbog težine hrvatskog fonološkog sustava za usvajanje (npr. Jelaska 2005b).

Tablica 19. Usporedba formanata standardnih vokala hrvatskoga jezika i ispitanice koja je učila hrvatski jezik više od 5 godina.

	Prosječne frekvencije formanata standardnih hrvatskih vokala ženskih glasova (Iz: Varošaneć Škarić i Bašić, 2015: 45)			Prosječne frekvencije formanata ispitanice koja je učila hrvatski jezik više od 5 godina			Odstupanja prosječnih frekvencija formanata standardnih hrvatskih vokala i ispitanice		
	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3
i	370	2375	2832	480	2707	3486	+110	+332	+654
e	577	2112	2704	624	2089	2670	+47	-23	-34
a	835	1395	2449	816	1587	2508	-19	+192	+59
o	580	1151	2449	733	1091	2520	+153	-60	+71
u	403	907	2567	483	826	2252	+80	-81	-315

Rezultati ispitanice koja je hrvatski učila više od 5 godina ne poklapaju se sasvim s rezultatima napredne skupine ženskih ispitanica. Prvi je formant značajno povećan za vokal /i/ (+110 Hz) i za vokal /o/ (+153 Hz). Za vokale /e/ i /u/ također je povećan, no ne značajno. Međutim, vrijednosti vokala /a/ dobile su negativan predznak (-19 Hz) što usmjerava na zatvorenost pri izgovoru. Ostali vokali izgovoreni su otvorenije.

Drugi formant za vokale /e/, /o/, /u/ ima negativan predznak, no ne i značajan (stražnjost). Vokali /i/ i /a/ izgovarani su prednjije no što je to u hrvatskom standardu (+332 Hz i +192 Hz).

Značajno je povećana vrijednost F3 za vokal /i/ (+654 Hz), što upućuje na značajnu zaokruženost, no kod vokala /u/ je suprotno – njegovo odstupanje je -315 Hz, otvor na artikulaturu je veći, zaokruženost manja.

Iako su sve vrijednosti F3 standardnih poljskih vokala, u odnosu na standardne hrvatske, povišene – dobiveni rezultati se s time ne poklapaju. Sve vrijednosti F3 značajno odstupaju od standardnih vrijednosti u hrvatskome jeziku. Obje skupine ispitanika imaju više vrijednosti F3 pri izgovoru vokala /i/, /e/, /a/, ali je pri izgovoru /o/ i /u/ predznak negativan. Najveće je odstupanje kod vokala /i/, skupina na početnom stupnju odstupaja +555 Hz, a na naprednom +521 Hz, iako vokal /i/ tipično nije zaokružen vokal izgovaran je zaokruženije. Vokal /o/ za početnu skupinu učenja odstupaja -154 Hz, a za naprednu -312 Hz, vokal /u/ na početnom stupnju odstupaja -157 Hz, a na naprednome -213 Hz što znači da je izgovoren s većim otvorom odnosno manje zaokruženo (Škarić, 1991: 184).

Pretpostavke H1:

vokal /i/ – prednjiji i blago zatvoreniji izgovor
vokal /e/ – blago otvoreniji prednjiji izgovor
vokal /a/ – blago otvoreniji prednjiji izgovor
vokal /o/ – stražnjiji i blago otvoreniji izgovor
vokal /u/ – stražnjiji i blago zatvoreniji izgovor,
dobivene vrijednosti nisu se sasvim poklapale:
vokal /i/ – prednjiji blago otvoreniji izgovor
vokal /e/ – blago otvoreniji stražnjiji izgovor
vokal /a/ – prednjiji blago zatvoreniji izgovor
vokal /o/ – blago otvoreniji stražnjiji izgovor
vokal /u/ – blago otvoreniji stražnjiji izgovor.

Dvije skupine ženskih glasova, od ove ispitanice, razlikuju se po vokalima /o/ i /u/. Vokal /o/ kod njih je izgovaran blago otvorenije i prednjije, a /u/ blago prednjije i otvorenije. S pretpostavkom iz H1 dobiveni rezultati slažu se upravo za vokal /o/, ali H1 ni ovoga puta nije potvrđena. Isto je i s H2 – ova ispitanica svakako nije dovoljna kao referentna vrijednost za skupinu ispitanica s istim vremenom učenja, no upravo se kod nje pojavilo i najveće zabilježeno odstupanje (F3 za vokal /i/ je +654 Hz).

Prema rezultatima istraživanja Mildner i Tomić (2017) fonetska korekcija izgovora poslužila je kao uspješna i preporučljiva metoda za približavanje postojećih frekvencija formanta onima iz ciljanoga jezika te bi svakako koristila i ispitanicima iz ovoga istraživanja.

14.2. Konsonanti

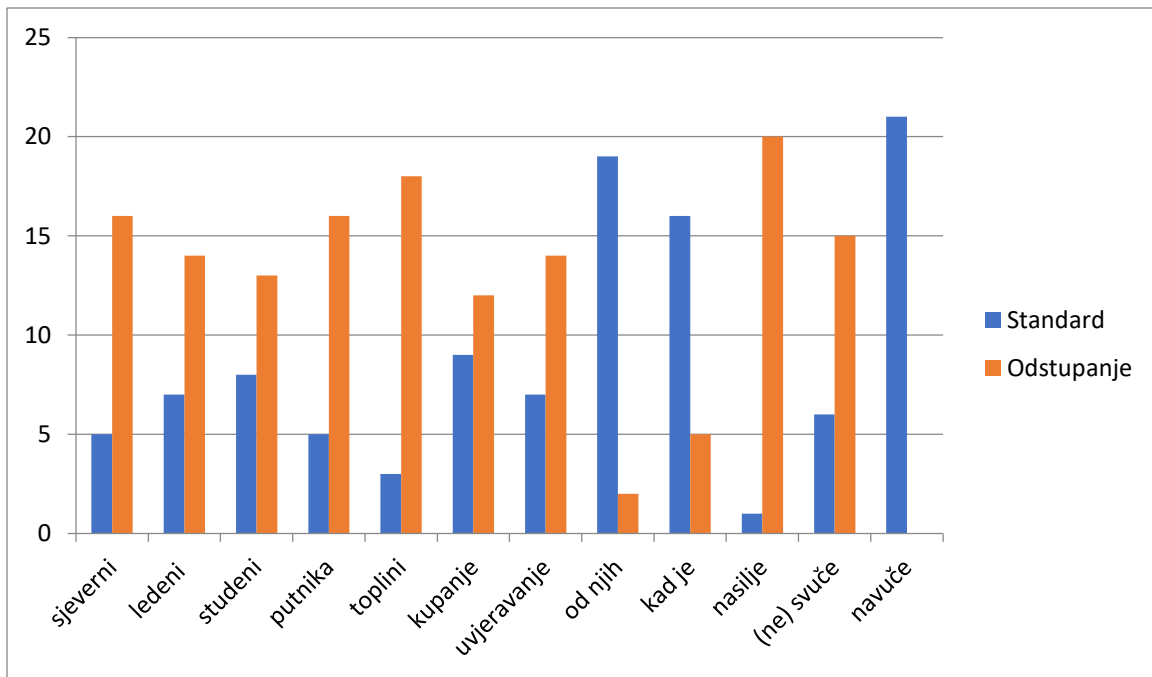
Na snimkama se ponavljaju odstupanja pri izgovoru konsonanata. U ovome poglavlju osvrnut ću se samo na najučestalija odstupanja uočena tijekom perceptivne analize i analizirati ih s obzirom na postavljene hipoteze vezane za izgovor konsonanata (H3 i H4).

14.2.1. Vezani govor

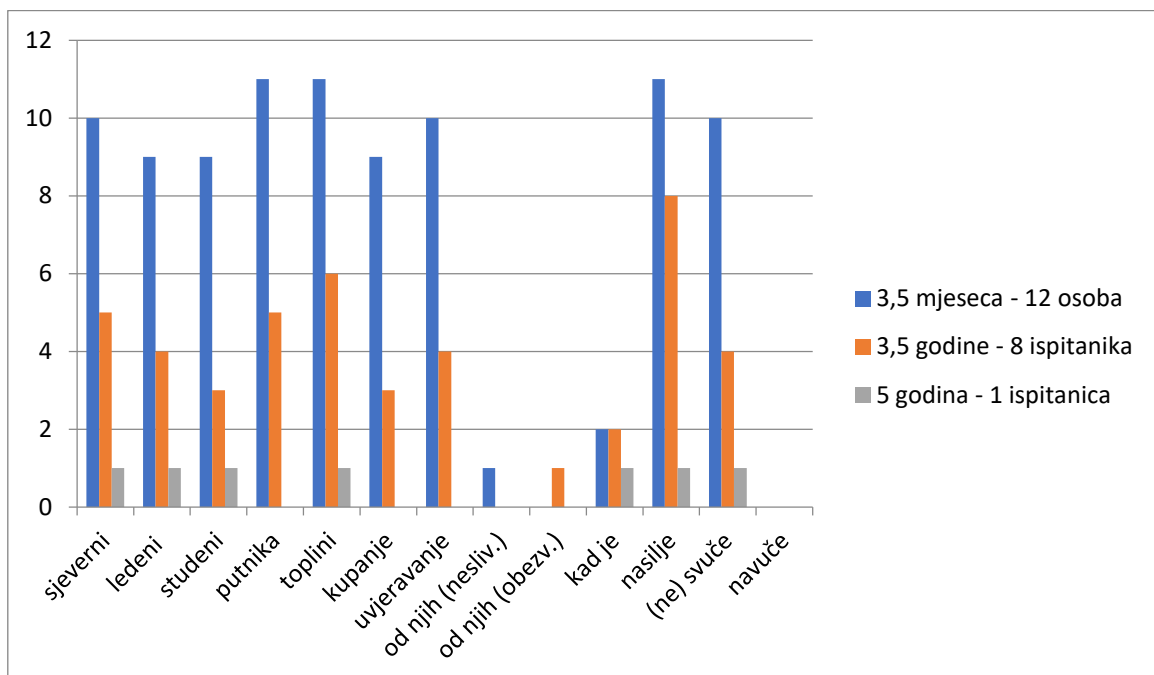
Premda je Banković-Mandić (2012a) zaključila da su odstupanja poljskih govornika u hrvatskome vrlo rijetka (najčešće je /ʎ/ zamijenjeno s /l/ ili /j/), najčešća fonetska odstupanja koja su se pojavila u vezanome govoru (Sjeverni ledeni vjetar i sunce, Prilog 2) bilo je moguće podijeliti u tri kategorije: neslivenost glasnika, umekšavanje glasnika i obezvučivanje glasnika te su prikazana u Tablici 20. Slika 7 prikazuje odnos svih odstupanja pri izgovoru i standardnog izgovora svih ispitanika, a na Slici 8 uočljiva su odstupanja u izgovoru s obzirom na vrijeme učenja hrvatskoga jezika.

Tablica 20. Najčešća fonetska odstupanja konsonanata kod ispitanika u vezanome govoru.

Vrsta odstupanja	Standard	Odstupanje
Umekšavanje glasnika	sjeverni [sjevernɪ]	sjevernji [sjevernji]
	ledeni [lɛdeni:]	ledenji [lɛdenji]
	studeni [studeni]	studenji [studenji]
	putnika [putnika]	putnjika [putnjika]
	toplini [toplɪni]	toplinji [toplɪnji]
Neslivenost glasnika	kupanje [kupanjɛ]	kupanie [kupanie]
	uvjeravanje [uujɛravanjɛ]	uvjeravanie [uujɛravanie]
	nasilje [nasilʲɛ]	nasil+je [nasilje]
	od njih [od_nɪx]	od njih [od_nɪx]
Obezvučivanje glasnika	svučɛ [svutʲɛ]	sfučɛ [sfutʲɛ]
	navučɛ [navutʲɛ]	-
	od njih [od_nɪx]	ot njih [ot_nɪx]
	kad je [kad_jɛ]	kat je [kat_jɛ]

Slika 7. Usporedba standardnog izgovora i fonetskih odstupanja ispitanika pri izgovoru konsonanata u vezanome govoru.

Slika 8. Fonetska odstupanja pri izgovoru konsonanata prema vremenu učenja u riječima u vezanome govoru.

Kako pišu Dobrić i Bićanić (2013), većina odraslih učenika koji u materinskome jezičnom sustavu nemaju palatalni lateralni aproksimant /ʎ/, imaju poteškoća pri njegovu izgovorom te ga zamjenjuju s nekoliko glasnika. Tako je bilo i u Poljaka pri izgovoru hrvatskoga. Budući da poljski jezik nema palatalni lateralni konsonant /ʎ/ on ni kod jednog ispitanika nije sliven. U vezanome govoru samo je jedna riječ sadržavala glasnik /ʎ/: nasilje, čak ju je 20 ispitanika [nasilje], dakle svaki su glasnik (/l/ i /j/) izgovarali zasebno. Kod jednog ispitanika s početnog stupnja učenja, glasnik /ʎ/ u ovoj riječi izgovoren je sliveno, no u slobodnom govoru i kod njega nastaju odstupanja.

U poljskome se palatalni nazal /ɲ/ ortografski ne bilježi jednako kao u hrvatskome (v. Tablice 9 i 14), stoga su ispitanici (slično kao u riječima s /ʎ/) odstupali i u riječima koje su sadržavale /ɲ/. Ponovno, ispitanici su izgovarali svaki glasnik zasebno, samo je jedna ispitanica riječi *kupanje* i *njih* izgovorila kao [kupane] i [nih]. Ostali ispitanici koji su odstupali glasnik /ɲ/ u riječi *kupanje* izgovorili su nesliveno, a u riječi *njih* ostatak ispitanika uopće nije odstupao. Riječ *uvjeravanje* 10 od 12 ispitanika s početnog stupnja izgovorilo je [uovjeravanje], isto se dogodilo i kod 4 ispitanika s duljim periodom učenja.

Međutim, Moguš i Pintarić (2002: 1117) pišu da svaki poljski konsonant (osim fonema: *cz, dž, ł, rz, sz, ź* koji su uvijek tvrdi) može biti omekšan, dakle ako iza glasnika /n/ slijedi vokal /i/ njegov će izgovor biti umekšan, pa su u riječima *sjeverni, ledeni, toplini, putnika* ta dva glasnika gotovo uvijek izgovoreni poput palatalnoga nazala /ɲ/. Riječ *toplini* je specifična jer sadrži i kombinaciju /li/ i /ni/, pa je dvoje ispitanika (prva godina učenja izgovara kao topljinji [topʎinji], kod 8 ispitanika (4 na prvoj godini učenja, 3 na četvrtoj i ispitanica s više od 5 godina učenja) pojavljuje se ostvaraj *topljini* [topʎini], a još 8 ispitanika (5 na prvoj godini, a 3 na četvrtoj godini učenja) ima ostvaraj *topljinji* [topljinji].

Obezvučivanje je u poljskome jeziku tipično na krajevima riječi (Moguš i Pintarić, 2002: 1117-1118), a tu sam vrstu obezvučivanja zapazila kod samo jednog ispitanika pri izgovoru proklitike i naglasnice; *od njih* [ot_nix]. Također, u izgovornoj cjelini *kad je* [kad_je] glasnik /d/ kao /t/ izgovorilo je pet ispitanika (dvoje na prvoj godini učenja, dvoje na četvrtoj te ispitanica koja je učila hrvatski više od 5 godina). Škarić (1991: 354) kao mogući ostvaraj /d/ navodi da se on može ostvariti kao /t/ ispred bezvučnih suglasnika međutim to ovdje nije slučaj jer je /j/ zvučni glasnik. Nadalje, u primjeru *svučē* [svuʦe] labiodentalni aproksimant /v/ ne stoji na kraju riječi, a 15 ispitanika (12 s početnog stupnja) tu je riječ izgovorilo *sfučē* [sfuʦe] dok se u riječi *navučē* [navuʦe] odstupanje nije pojavilo ni kod jednog ispitanika.

Iako Brozović (1991: 398) ističe:

„Poznato je da tri naša suglasnika nemaju svoga zvučnog parnjaka: *f*, *c* i *h*. U starijim se priručnicima navodi glas *v* kao zvučni parnjak glasu *f*, ali to nije točno i u novijim se udžbenicima odvaja suglasnik *v* u drugu skupinu glasova, među sonante, pa glas *f* ostaje bez zvučnog parnjaka. Da je *v* doista zvučni parnjak bezvučnomu suglasniku *f*, izgovarali bismo fon [f] u riječima kao *ovca*, ali mi izgovaramo [ovca] s praktički istim fonom [v] u Nj kao i u Gm [ovaca], gdje *v* nije ispred bezvučnoga suglasnika.”

Situacija je nešto drugačija u kajkavskom narječju, pa Lončarić (1996: 88) piše: „U dijelu distribucije – ispred opstruenta i u finalnome položaju riječi – *v* se počeo ponašati kao opstruent, tj. postaje zvučni parnjak bezvučnome *f*, pa dolazi do jednačenja po zvučnosti, npr. *krf* – *krvi* (kao *mlat* – *mlada*).” U poljskom standardnome jeziku situacija je jednaka, bezvučni /f/ ima svoga zvučnog parnjaka /v/ te se to preslikalo i u hrvatskom izgovoru ispitanika. Kad je glasnik /v/ s obaju strana okružen vokalima, do obezvučivanja nije došlo (u riječi *navučē*). Do obezvučivanja je došlo i kod ovog primjera: *o svojoj* [o_svojoj], troje je ispitanika (dvoje s naprednog stupnja) izgovornu cjelinu izgovorilo kao *o sfojoj* [o_sfojoj]. Dvoje je ispitanika (jedan na prvoj godini učenja, a drugi na četvrtoj) riječ *snažno* [snažno] izgovorilo kao *snašno* [snašno].

Osim gore navedenih odstupanja, događala su se i neka koja se nisu ponavljala u tolikoj mjeri, a vezana su za fonološku razinu govora i vrijedi ih spomenuti. Gulešić-Machata i Udier (2008: 21) daju primjere fonoloških neizvornih odstupanja zabilježene na Croaticumu na Filozofskome fakultetu u Zagrebu, poput *žest, *zedam (umj. šest, sedam), a takva su zabilježena i u ovome istraživanju.

Naime, kod nekih je ispitanika pri čitanju teksta dolazilo do zamjena, umetanja ili ispuštanja glasnika. Usto, kod ispitanice koja je hrvatski učila najduže, no u kombinaciji sa srpskim jezikom (godinu dana prije ovog istraživanja provela je u Kosovskoj Mitrovici i učila jezik u prirodnim uvjetima), javljali su se ekavizmi poput *čovēk*, *odeću*, *uspešnije* (kod nje je zabilježeno i jedno ispadanje glasnika). Ova su odstupanja prikazana u Tablici 21 i ista su primijećena kod najviše 4 ispitanika. S obzirom na to da je mali broj ispitanika odstupao u izgovoru iste riječi, moguće je da su neka odstupanja zapravo omaške pri čitanju. Zanimljivo je da se se kod skupine ispitanika s početnog stupnja učenja pojavilo 10 od 14 zapaženih odstupanja, dok se kod napredne skupine pojavilo 6 od 14 odstupanja.

Jassem (2003: 103) navodi da je poljski moguće opisati kao konsonantski jezik, a ispostavilo se da su konsonantski skupovi u inome jeziku ispitanicima zadavali probleme. Više je fonoloških odstupanja zapaženo kod skupine koja je učila hrvatski tek 3,5 mjeseca (odstupalo je 7 od 12 ispitanika), no čitanje teksta je njima sigurno bilo izazovnije i pri čitanju

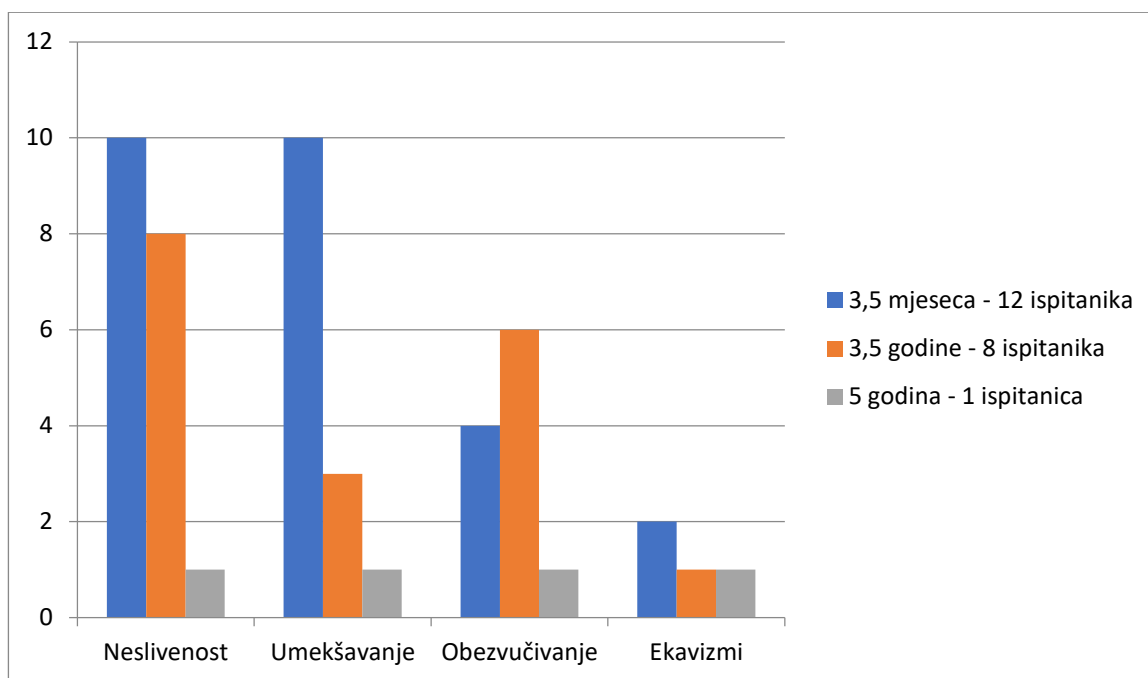
su se susreli s mnogo više novih riječi od ispitanika s naprednog stupnja (odstupalo je 3 od 8 ispitanika, ali je broj odstupanja manji).

Tablica 21. Fonološka odstupanja konsonanata kod ispitanika u vezanome govoru. Ekavizmi (i ispadanje u *ne umori*) zapaženi su samo kod ispitanice koja je hrvatski učila najduže (više od 5 godina), no učila je i srpski jezik te živjela u Kosovskoj Mitrovici.

Vrsta odstupanja	Standard	Odstupanje	3,5 mj.	3,5 god.	5 god.
Zamjena glasnika	o svojoj	o snojoj	1	-	-
	prepirali	prepilali	-	1	-
	zasja	zašja	1	-	-
	povisi	poviši/povrsi	2	1	-
	odjeću	odjući	1	-	-
Ispadanje glasnika	snažno	snažo	2	-	-
	uvjeravanje	uvjeranje	1	-	-
	uspješnije	upješnije/uspješne	1	1	-
	umjereno	umjerno	3	1	-
	ne umori	ne mori	-	-	1
	pak	pa	-	2	-
Umetanje glasnika	držao	dražao	1	-	-
	čvrsto	čvrstvo	2	1	-
	prepirali	prjepirali	1	-	-
Ekavizmi*	čovjek, odjeću, uspješnije	čovek, odeću, uspešnije	-	-	1

14.2.1. Slobodni govor

U slobodnome sam govoru ponovno uočila ista odstupanja kao u vezanome, stoga će fonetska odstupanja ponovno biti podijeljena u tri kategorije: neslivenost glasnika, umekšavanje glasnika i obezvučivanje glasnika. Rezultate neću usustaviti u tablici jer su u ovome zadatku ispitanici koristili različit vokabular, no omjer odstupanja s obzirom na vrijeme učenja inojezičnoga hrvatskoga prikazan je na Slici 9.

Slika 9. Zastupljenost fonetskih odstupanja pri izgovoru konsonanata prema vremenu učenja u riječima u slobodnome govoru.

Kod ispitanika koji su učili hrvatski 3,5 mjeseca neslivenost pri izgovoru glasnika /k/ i /n/ pojavila se kod 10 od 12. Od dvoje kod kojih odstupanje nije zapaženo, jedno u slobodnome govoru nije iskoristilo ni jednu riječ s hrvatskim nazalnim palatalom ili lateralnim palatalnim aproksimantom. Neslivenost je zabilježena kod svih ispitanika koji su dulje učili hrvatski. Neki primjeri riječi kod kojih su zapažena odstupanja su: *ljudi* [ljudi], *prijateljima* [prijateljima], *roditelji* [roditelji], *knjige* [knjige], *čitanjem* [tʃitanjem] itd.

Vrlo je važno istaknuti da su glasnici /n/ i /k/ u nekim situacijama, i to kod većine ispitanika, ostvareni sliveno. Ispitanici su u slobodnome govoru najčešće kombinirali slivenost i neslivenost pri izgovoru. Samo se kod dvije ispitanice iz skupine koja je hrvatski učila kraće, slivenost u ovih glasova ne pojavljuje. Ista je situacija kod jedne ispitanice iz starije skupine. Svi ostali izmjenjivali su ostvaraje. Najzastupljeniji je ponovno izgovor pri kojem su se ostvarivala oba glasnika zasebno, no zamijetila sam i drugačije ostvaraje: *obitelji* kao *obiteji* [obiteji], *knjige* kao *knige* [knige], *Poljskoj* kao *Polskoj* [Polskoj], *ponedjeljka* kao *ponedjelka* [ponedjelka], *prijatelje* kao *prijatele* [prijatele]. Takvi su ostvaraji primijećeni kod 9 ispitanika, od čega ih je 7 izmjenjivalo takve ostvaraje s neslivenim izgovorom obaju

glasnika. Kod jednog je ispitanika s kraćim vremenom učenja primijećen i nesliveni izgovor glasnika /dz/ u riječi *mađarski* [mađarski].

Umekšani izgovor zamijećen je kod 10 od 12 ispitanika s kraćim vremenom učenja te samo kod 4 od 9 ispitanika koji su učili hrvatski dulje. Umekšavanja su se ponovno događala iza glasnika /n/ i /l/, npr. *nikad nisam* [njikad nisam], *stanicu* [stanjicu], *uobičajeni* [uobitšajenji], *ili* [ilji], *blizu* [bljizu], *školi* [školji], *šalica* [šaljica] itd.

Obezvučivanje se u slobodnome govoru pojavilo kod samo 4 od 12 ispitanika s kraćim vremenom učenja, ali kod 4 od 8 ispitanika iz starije skupine te kod ispitanice s najdužim vremenom učenja. Prijenos iz poljskoga kad se zvučni konsonant obezvučuje na krajevima riječi (Moguš i Pintarić, 2002: 1117-1118) uočljiviji je u slobodnome govoru, stoga sam zapazila ostvaraje poput *klub* [klup], *rad* [rat] ili *grad* [grat]. Nadalje, ispitanici su često obezvučivali ispred vokala primjerice: *ponekad igram* [ponekat igram], *kad imam* [kat imam], *iz Ukrajine* [is ukrajine], ali i u izgovornim cjelinama *bez mobitela* [bes mobitela], *kad ja* [kat ja], *iz Varšave* [is varšave], *svaku godinu* [sfaku godinu].

Fonološka odstupanja u slobodnome govoru bila su zanemariva. Značajno je da su u vezanome govoru ekavizmi zamijećeni kod jedne ispitanice dok su u slobodnome govoru oni zabilježeni kod 4 ispitanika što upućuje na povećeni prijenos iz drugih jezika u slobodnome govoru.

U hipotezi 3 (H3) stoji da nakon perceptivne analize konsonanata očekujem fonetska i neizvorna fonološka odstupanja, odnosno odstupanja nesvojstvena izvornim govornicima. Ta je hipoteza potvrđena, a fonetska odstupanja podijelila sam u tri kategorije koje se ponavljaju u vezanome i u slobodnome govoru: neslivenost glasnika, umekšavanje glasnika i obezvučivanje glasnika. Uz navedeno, u vezanome govoru kod 11 ispitanika primijećena su fonološka odstupanja: zamjena, ispadanje i umetanje glasnika pri izgovoru te ekavizmi. U slobodnome govoru ekavizmi su zabilježeni kod 4 ispitanika, a s obzirom na to da neki od ispitanika studiraju i hrvatski i srpski jezik te je određena literatura na Institutu (potrebna svim ispitanicima) dostupna samo na srpskome jeziku.

Hipoteza 4 (H4), koja tvrdi da će najviše fonetskih i neizvornih fonoloških odstupanja biti zapaženo kod ispitanika koji su kraće učili hrvatski jezik, nije potvrđena. Naime, u odstupanjima u vezanome govoru, koja su se događala kod više od pola ispitanika, razlika među skupinama nije značajna. S druge strane, fonološka su odstupanja učestalija kod ispitanika koji su hrvatski učili kraće, međutim, budući da su se fonološka odstupanja pojavljivala kod najviše 4 ispitanika (u prosjeku jedno ili dvoje), moguće je da su barem neka

od njih zapravo omaške u govoru. Skupina koja je hrvatski učila kraće u slobodnome govoru češće je umekšavala glasnike pri izgovoru, ali je skupina s dužim vremenom učenja češće obezvučivala konsonante. Naravno, vokabular dviju skupina vrlo se razlikuje te je i vrijeme govorenja kraće kod govornika koji su jezik učili kraće. Dvije se skupine ne razlikuju značajno pri (ne)slivenosti glasnika /ɲ/ i /ʎ/ ni u slobodnome govoru. Potrebno je istaknuti da su slobodnome govoru većina ispitanika izmjenjuje slivene i neslivene ostvaraje tih dvaju glasnika, što se u vezanome govoru ne događa.

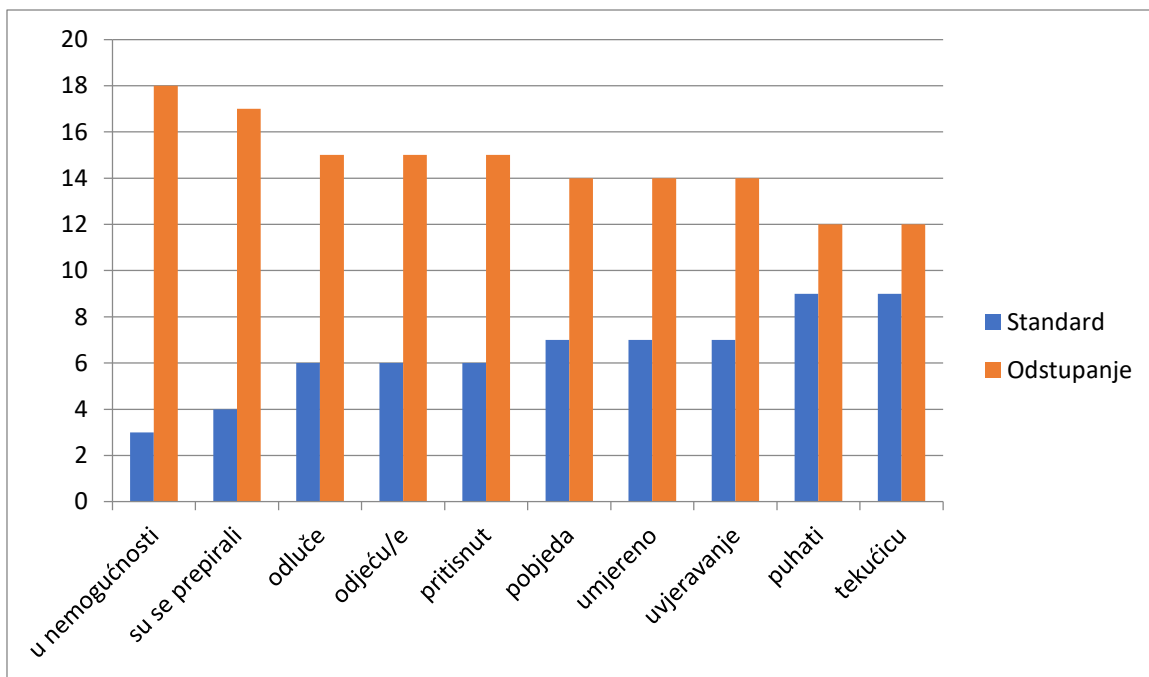
Dobrić i Bićanić (2013) kao uspješnu metodu ispravljanja neslivenoga /ʎ/, kao i Milner i Tomić za odstupanja kod vokala (2007), preporučuju fonetsku korekciju izgovora. Smatram da bi ona bila prikladno rješenje, a pritom i nadopuna nastavi, za sva fonetska odstupanja ispitanika navedena u prethodnim poglavljima, osobito s obzirom na to da su rezultati vidljivi već nakon 10 sesija. Nakon usporedbe dviju skupina, zaključujem da je za ispravljanje fonoloških odstupanja važno vrijeme učenja inoga jezika odnosno govorno iskustvo učenika.

14.3. Naglasak

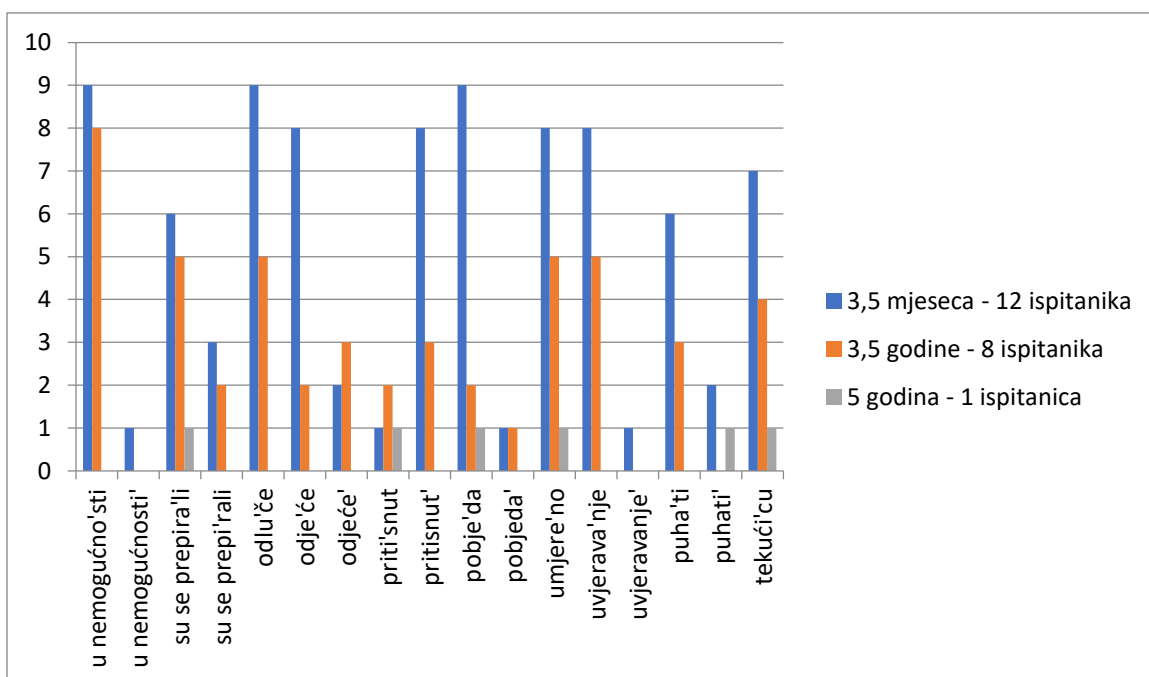
Pri usporedbi hrvatskoga i poljskoga naglasnog sustava, hrvatski sustav je razvedeniji i raznolikiji. Dakle, u poljskome jeziku naglasak ima stalno mjesto (predzadnji slog u riječi) i uvijek je kratak (Moguš i Pintarić, 2002: 1117), a hrvatski jezik razlikuje 4 naglasaka koja mogu stajati na različitim pozicijama u riječi te zanaglasnu dužinu (Jelaska, 2004: 205). U hipotezi 5 (H5) pretpostavljeno je da će izvorni govornici poljskoga jezika u višesložnim riječima pomicati naglasak na predzadnji slog što je uobičajeno mjesto naglasaka u poljskome jeziku, a u hipotezi 6 (H6) da će naglasak na predzadnji slog češće pomicati izvorni govornici poljskoga koji su kraće učili hrvatski jezik.

14.3.1. Vezani govor

Na Slici 10 prikazana su najčešća odstupanja ispitanika koja su nastala u vezanome govoru. Izdvojena su odstupanja kod kojih je naglasak prebacilo više od pola ispitanika. Iste su riječi/izgovorne cjeline (prema vremenu učenja) izdvojene i na Slici 11 te je označeno mjesto na koje su ispitanici prebacivali naglasak.

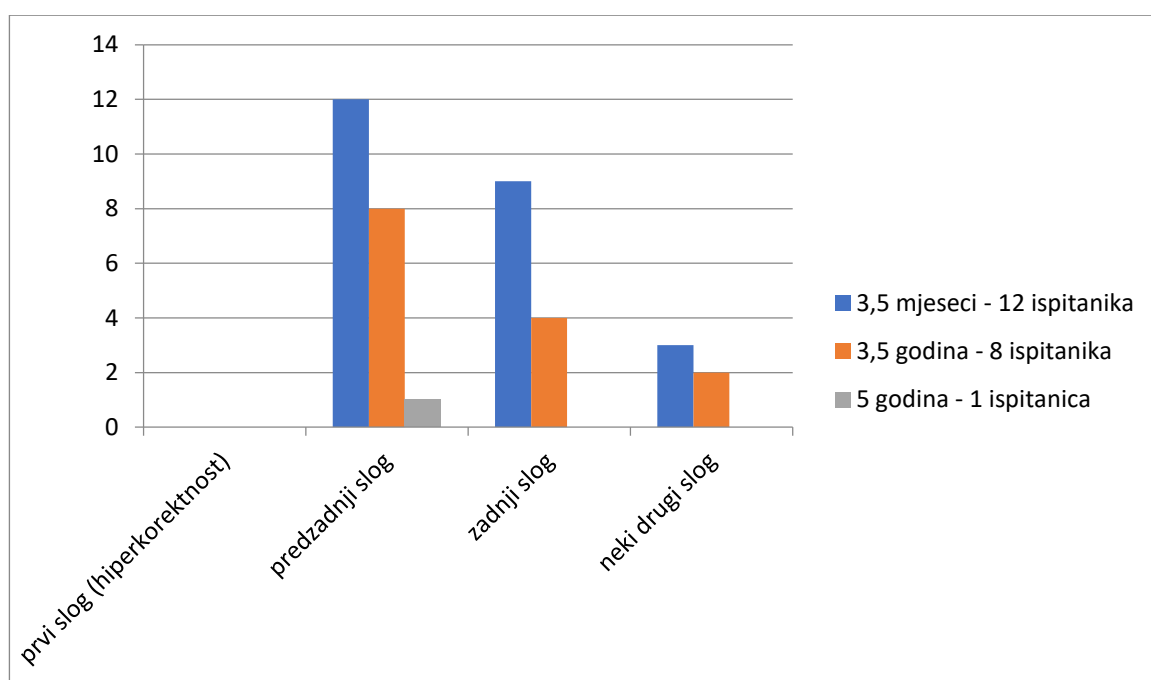

Slika 10. Usporedba standardnog mjesta naglaska i odstupanja ispitanika pri izgovoru u riječima izdvojenima iz vezanoga govora.

Slika 11. Odstupanja u mjestu naglaska prema vremenu učenja u riječima izdvojenima iz vezanoga govora.

Od 10 trosložnih riječi u kojima je u mjestu naglasaka odstupalo više od pola ispitanika, u 7 riječi pojavljivale su se dvije varijante u izgovoru, što je vidljivo na Slici 11. Na primjer, pri izgovoru cjeline *u nemogućnosti* gotovo svi ispitanici odlučili su se za ostvaraj *u nemogućno'sti*, međutim kod jednog ispitanika nalazim varijantu *u nemogućnosti'*. Kod izgovorne cjeline *su se prepirali* većina ispitanika se ponovno odlučila za predzadnji slog i ostvaraj *su se prepira'li*, no 5 ispitanika (3 s kraćim vremenom učenja i 2 s duljim) bira varijantu *su se prepi'rali*. Kod riječi *uvjerenje* jedan ispitanik ponovno bira varijantu *uvjeravanje'* iako se ostali odlučuju za *uvjerava'nje*, a to je isti ispitanik koji odudara i u riječi *nemogućnosti'* te i u ostalim riječima kada je naglasak prebačen na posljednji slog.

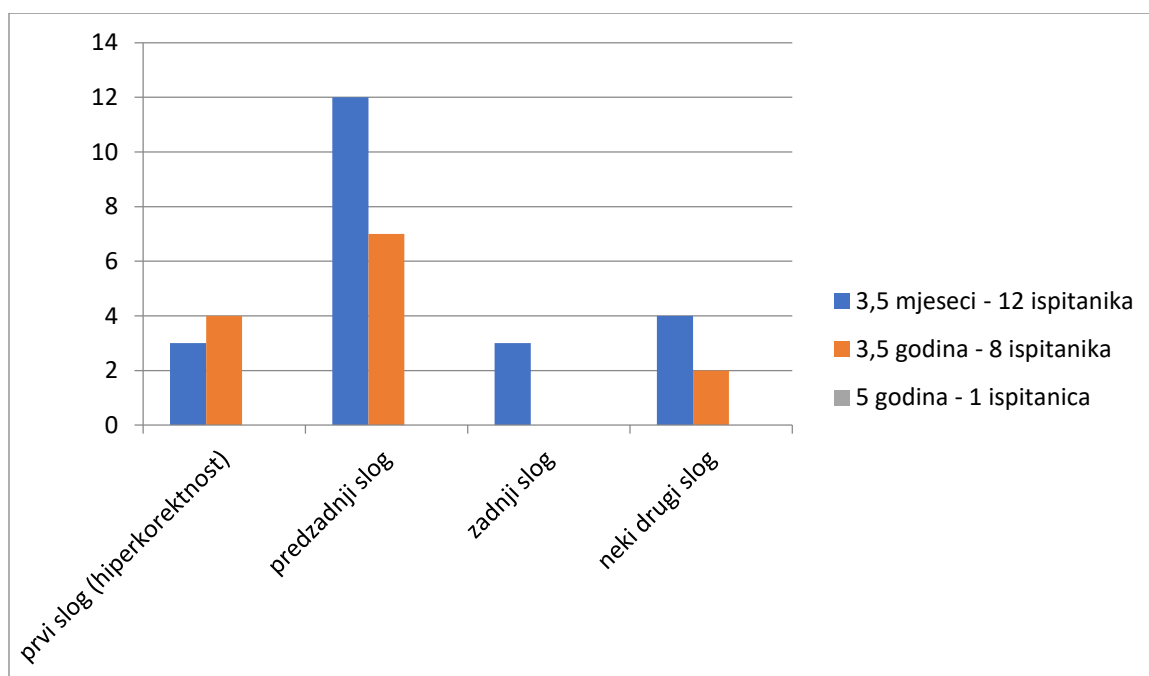
Slika 12. Odstupanja u mjestu naglasaka prema vremenu učenja u riječima u vezanome govoru (u riječima u kojima je odstupalo više od pola ispitanika).

Na Slici 12 vidljivo je da ispitanici, pri odstupanjima u vezanome govoru, nikada nisu premještali naglasak na prvi slog u riječi. U riječima u kojima svi ispitanici odstupaju na isti način naglasak je uvijek na predzadnjem slogu u riječi (*odlu'če, umjere'no, tekući'cu*). Budući da je u poljskome jeziku naglasak gotovo uvijek na predzadnjem slogu u riječi (Moguš i Pintarić, 2002: 1117) ovo je odstupanje negativni prijenos iz materinskoga jezika ispitanika. Također, najviše ispitanika najčešće odstupaju upravo po tom uzorku (v. Sliku 12). Baš poput istraživanja koje prenosi Jelaska (2004: 212) u kojem skupina Amerikanaca pri učenju

hrvatskog kao naglašene slogove izdvaja zanaglasne dužine jer je njihov jezik udarni, tako i Poljaci biraju predzadni slog u riječi jer je to u njihovom standardu uobičajeno. Također, i istraživanje Deželjin i Banković-Mandić (2017) pokazalo je da su najčešća odstupanja talijanskih studenata u mjestu naglasaka na višesložnim riječima koje u standardu imaju naglasak na prvome slogu jer, iako je mjesto naglasaka u talijanskom jeziku uglavnom slobodno, naglasak najčešće stoji na predzadnjem slogu.

14.3.2. Slobodni govor

Primijećena odstupanja u slobodnome govoru ponovno neću usustaviti u tablici jer su ispitanici koristili različit vokabular, no na Slici 13 nalazi se prikaz odstupanja u mjestu naglasaka s obzirom na vrijeme učenja hrvatskog jezika.

Slika 13. Odstupanja u mjestu naglasaka prema vremenu učenja u riječima u slobodnome govoru.

Budući da je predzadni slog tipično mjesto naglasaka u poljskome jeziku, ne čudi da je, kao i u vezanome govoru, najviše ispitanika (bez obzira na vrijeme učenja) pri odstupanju premještalo naglasak upravo na taj slog. Neki od ostvaraja bili su: *dosad'no*, *doručku'jem*, *popi'jem*, *spava'ti*, *kolegi'ca*, *odli'čno*. Kod ispitanice koja je učila hrvatski više od 5 godina nisam zapazila nijedno odstupanje u mjestu naglasaka.

Kod troje ispitanika iz mlađe skupine i četvero iz starije zabilježena je hiperkorektnost. Zanimljivo je da je, od sedmero, četvero odstupalo izgovarajući riječ *planine* u akuzativu množine (*pla'nine*). Naglasak je preseljen na prvo mjesto i u riječima: *me'troom*, *ta'kođer*, *ku'lturu*, *u re'storan*, *u ka'fíću*. Posljednju kategoriju na Slici 13 nazvala sam „neki drugi slog“, naime kod jednog ispitanika (početni stupanj) pojavio se ostvaraj poslije *faku'lteta*. S obzirom na to da je to točno mjesto naglasaka u nominativu, ovo je odstupanje moguće objasniti kratkoćom učenja. No, svih petero preostalih ispitanika koji su odstupali u toj kategoriji odstupali su pri izgovoru iste riječi – *pri'jateljima* (*prijate'ljima*). Istu je riječ koristilo još 5 ispitanika i kod njih je uočena varijanta *prijateljima*, odnosno naglasak je na tipično poljskome mjestu naglasaka.

Troje ispitanika s početnog stupnja učenja prebacilo je naglasak na posljednji slog u riječi: *umiva'm se*, *doruča'k*, *odmo'r*. To je istih troje ispitanika koji su naglasak prebacili na posljednji slog i u vezanome govoru. Isto odstupanje (u slobodnome govoru) nije zabilježeno kod ispitanika s duljim vremenom učenja.

Hipoteza 5 (H5) pretpostavlja da će izvorni govornici poljskoga jezika u višesložnim riječima pomicati naglasak na predzadnji slog što je uobičajeno mjesto naglasaka u poljskome jeziku – ta je hipoteza djelomice potvrđena. Svi su ispitanici premještali standardno mjesto naglasaka na predzadnji slog u riječi, no pritom nisu bili sasvim dosljedni. To je mjesto koje su koristili uvijek, no uz njega su naglaske stavljali i na ostale slogove koji u hrvatskom standardu nisu nositelji naglasaka.

Hipoteza 6 (H6) tvrdi da će naglasak češće pomicati izvorni govornici poljskoga koji su kraće učili hrvatski jezik. Mildner (1999) je dokazala da kvaliteta izgovora izvornih govornika stranih jezika nije značajno povezana s duljinom boravka u Hrvatskoj kao ni s vremenom formalnog institucionalnog učenja hrvatskog jezika. S tim se istraživanjem moji rezultati djelomično slažu. U višesložnim riječima naglasak je u većini slučajeva prebačen na predzadnji slog i to nije značajno ovisilo o vremenu učenja hrvatskoga jezika. Međutim, ispitanici koji su hrvatski učili dulje manje su premještali naglasak na druga nestandardna mjesta naglasaka u riječima. Nadalje, treba istaknuti da kod ispitanice s više od 5 godina učenja hrvatskog, u slobodnom govoru, nije zabilježeno niti jedno odstupanje u mjestu naglasaka, a u vezanome govoru imala je najmanje odstupanja.

15. Zaključak

Na temelju akustičke analize snimaka uspoređene su frekvencijske vrijednosti hrvatskih vokala poljskih govornika. Neke su se od danih hipoteza potvrdile, a neke nisu. H1, koja predviđa očekivana artikulacijska odstupanja izvornih poljskih govornika, u ovome radu djelomice je potvrđena za muške glasove, no za ženske glasove nije potvrđena. Očekivani rezultati bili su prednjiji i blago zatvoreniji izgovor za vokal /i/, blago otvoreniji prednjiji izgovor za /e/, blago otvoreniji prednjiji izgovor za /a/, stražnjiji i blago otvoreniji izgovor za /o/ te stražnjiji i blago zatvoreniji izgovor za vokal /u/. Za muške glasove hipoteza je potvrđena za /e/, /a/ i /o/, no vokal /i/ izgovaran je prednije i otvorenije, a vokal /u/ blago prednije i otvorenije. Rezultat za ženske glasove poklapao se s pretpostavkom samo kod ispitanice s više od 5 godina učenja i to samo za vokal /o/. Dvije skupine ženskih glasova, od ove ispitanice, razlikuju se po vokalima /o/ i /u/. Vokale /o/ i /u/ kod njih je izgovaran blago otvorenije i prednije, a /u/ blago prednije i otvorenije. Ispitanica s najduljim vremenom učenja vokale /o/ i /u/ izgovara blago otvorenije i stražnije. Ostali rezultati za žene se poklapaju: vokal /i/ ima prednjiji blago otvoreniji izgovor, vokal /e/ blago otvoreniji stražnjiji izgovor, a vokal /a/ izgovaran je prednije i blago zatvorenije.

Hipoteza 2, da će najveća odstupanja biti u usporedbi prosječnih frekvencija formanta izvornih govornika poljskoga jezika na početnom stupnju u usporedbi sa standardnim vrijednostima hrvatskih vokala, nije se potvrdila. Naime, najveće odstupanje zabilježeno je upravo kod ispitanice s više od pet godina učenja, F3 za vokal /i/ bio je +654 Hz. Usto, ispitanici s napredne skupine često su imali veća odstupanja no ispitanici s početnog stupnja. To jasno prikazuje koliko je proces učenja i usvajanja jezika (fonetike i fonologije, ali i ostalih jezičnih razina) nepredvidljiv i težak.

Hipoteza 3 (H3) je, nakon perceptivne analize konsonanata, očekivala fonetska i neizvorna fonološka odstupanja, odnosno odstupanja nesvojstvena izvornim govornicima. Ta je hipoteza potvrđena, a fonetska odstupanja podijelila sam u tri kategorije koje se ponavljaju u vezanome i u slobodnome govoru: neslivenost glasnika, umekšavanje glasnika i obezvučivanje glasnika. Gotovo sva neizvorna fonološka odstupanja zamijećena su u vezanome govoru (kod više od pola ispitanika). Primijećena je zamjena, ispadanje i umetanje glasnika pri izgovoru, a kod nekih i ekavizmi.

U hipotezi 4 (H4) stoji da će najviše fonetskih i neizvornih fonoloških odstupanja biti zapaženo kod ispitanika koji su kraće učili hrvatski jezik i ona nije potvrđena. Naime, u odstupanjima u vezanome govoru, razlika među skupinama nije značajna, no fonološka su

odstupanja učestalija kod ispitanika koji su hrvatski učili kraće. Međutim, budući da su se fonološka odstupanja pojavljivala kod najviše 4 ispitanika, moguće je da su barem neka zapravo omaške u govoru. Naravno, vokabular dviju skupina vrlo se razlikuje te je i vrijeme govorenja kraće kod govornika koji su jezik učili kraće. Također, većina ispitanika na naprednom stupnju bila je u Hrvatskoj i imala je priliku učiti jezik u prirodnoj okolini.

Hipoteza 5 (H5), da će izvorni govornici poljskoga jezika u višesložnim riječima pomicati naglasak na predzadnji slog što je uobičajeno mjesto naglaska u poljskome jeziku, jest djelomice potvrđena; svi su ispitanici premještali standardno mjesto naglaska na predzadnji slog u riječi, no pritom nisu bili sasvim dosljedni jer su naglašavali i ostale slogove koji u hrvatskom standardu nisu nositelji naglaska.

Hipoteza 6 (H6) tvrdi da će naglasak na predzadnji slog češće pomicati izvorni govornici poljskoga koji su kraće učili hrvatski jezik i ona je djelomice potvrđena. U višesložnim riječima naglasak je u većini slučajeva prebačen na predzadnji slog i to nije znatnije ovisilo o vremenu učenja hrvatskoga jezika. Međutim, ispitanici koji su hrvatski učili dulje manje su premještali naglasak na druga nestandardna mjesta naglaska u riječima te kod ispitanice s više od 5 godina učenja hrvatskog, u slobodnom govoru, nije zabilježeno niti jedno odstupanje u mjestu naglaska, a u vezanome govoru imala je najmanje odstupanja.

Rješenje za fonetska odstupanja nalazi se u fonetskoj korekciji izgovora dok je na nekima, poput standardnog mjesta naglaska u riječi, moguće raditi i bez dodatne opreme – samo znanjem i voljom učenika i nastavnika (govornog uzora). Svaka od ovih hipoteza tek je poticaj za istraživanje, osobito bi zanimljivo bilo usporediti rezultate skupine kojoj bi pripadala ispitanica s više od 5 godina učenja inojezičnoga hrvatskog s rezultatima dviju skupina na nižim razinama znanja.

Literatura

1. Aleksovski, M. (2014). Poljski hrvatski. *Croaticum. Savjetovanje za lektore hrvatskoga kao inoga jezika. 2. zbornik radova* (ur. M. Čilaš Mikulić i A. T. Juričić). Zagreb: FF-press. 11-28.
2. Anić, V. (1998). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi liber.
3. Bakran, J. (1989). Djelovanje naglasaka i dužine na frekvencije formantata vokala. *Govor VI. 2*, 1-12.
4. Bakran, J. (1996). *Zvučna slika hrvatskoga govora*. Zagreb: Ibis grafika.
5. Banković-Mandić, I. (2012a). *Izgovorna obilježja učenika hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika na različitim stupnjevima znanja*. Doktorski rad. Sveučilište u Zagrebu: Filozofski fakultet.
6. Banković-Mandić, I. (2012b). Koje naglaske strancima – klasične ili prihvaćene? *Croaticum - Savjetovanje za lektore hrvatskoga kao inoga jezika* (ur. M. Čilaš Mikulić, A. Juričić i S. Udier). Zagreb: FF press, 27-35.
7. Banković-Mandić, I. (2014). Fonetske vježbe za inojezične govornike hrvatskoga. *Croaticum. Savjetovanje za lektore hrvatskoga kao inoga jezika. 2. zbornik radova* (ur. M. Čilaš Mikulić i A. T. Juričić). Zagreb: FF-press. 29-41.
8. Banković-Mandić, I. i Deželjin, V. (2017). Naglasci talijanskih studenata u inojezičnom hrvatskom (sažetak). *Knjižica sažetaka XXXI. međunarodnog znanstvenog skupa HDPL-a Jezik i njegovi učinci* (ur. D. Stolac i A. Vlastelić). Rijeka: HDPL, 35.
9. Baptista, B. O. (2006). Adult phonetic learning of a second language vowel system. U: Barbara O. Baptista i Michael Alan Watkins (ur.). *English with a Latin Beat*, 19-40. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
10. Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M., Zečević, V. i Znika, M. (1995). *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.

11. Berger, T. (2011). Ruski. U: Peter Rehder (ur.). *Uvod u slavenske jezike*, 51-93, preveo Ivan Jurčević. Osijek: Filozofski fakultet.
12. Birnbaum, H. i Molas, J. (2011). Poljski. U Peter Rehder (ur.). *Uvod u slavenske jezike*, 147-166, preveo Ivan Jurčević. Osijek: Filozofski fakultet.
13. Brozović, D. (1991). Fonologija hrvatskoga književnog jezika. U S. Babić i sur., *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, 379-453. Zagreb: Globus.
14. Bukovski, A. (2017). *Izgovorna obilježja izvornih govornika poljskoga jezika u početnom i naprednom stupnju učenja hrvatskoga jezika*. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu: Filozofski fakultet.
15. Clark, J., Yallop, C. i Fletcher, J. (2007). *An Introduction to Phonetics and Phonology*. Malden/Oxford: Blackwell Publishing.
16. Desnica Žerjavić, N. (2006). *Strani akcent*. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za fonetiku: FF press.
17. Dobrić, A. i Bićanić, J. (2013). Palatal lateral approximant /ʎ/ as one of the main troublemakers in learning croatian as L2. *Speech and Language 2013 : proceedings* (ur. M. Sovilj i S. Jovičić). Belgrade: Life Activities Advancement Center and The Institute for Experimental Phonetics and Speech Pathology. 279-285.
18. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2013). *Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku*. URL: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1469.pdf (30. srpnja 2017).
19. Encyklopedia języka polskiego (1991). *Fonetyka akustyczna*. Wrocław/Warsawa/Kraków: Ossolineum.
20. Garde, P. (1993). *Naglasak*. Zagreb: Školska knjiga.

21. Grčević, M. (2011). Suvremena jezična situacija u slavenskim zemljama. U Sesar, D. (ur.). *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim II.*, 143-159. Zagreb: FF Press.
22. Gulešić-Machata M. i Udier S. L. (2008). Izvorna odstupanja u hrvatskome kao inojezičnome. *Lahor: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik* 1, 5, 19-33. Zagreb.
23. Hayes, B. (2009). *Introductory Phonology*. Malden/Oxford: Blackwell Publishing.
24. Hina (2017). *Zagreb i Varšava smatraju da se Inicijativa triju mora definitivno etablirala kao relevantna*. URL: <https://www.vecernji.hr/vijesti/inicijativa-triju-mora-kolinda-grabar-kitarovic-1181195> (31. srpnja 2017).
25. Horga, D. (2012). Strani akcent u izgovoru hrvatskih studenata ruskoga jezika. *Stručak riječima ispunjen: zbornik radova posvećen Antici Menac o njezinu 90. rođendanu* (ur. Ž. Fink Arsovski). Zagreb: FF Press. 63-75.
26. Horga, D. i Liker, M. (2016). *Artikulacijska fonetika: anatomija i fiziologija izgovora*. Zagreb: Aurora i Ibis grafika.
27. Hrvatska enciklopedija (2006). *Poljaci*. Zagreb: LZMK. sv. 8.
28. Jarvis, S. i Pavlenko, A. (2008). *Crosslinguistic Influence in Language and Cognition*. New York: Routledge.
29. Jassem, W. (1992). Acoustic-phonetic variability of Polish vowels. *Archives of acoustics* 17, 2, 217-233.
30. Jassem, W. (2003). Polish. *Journal of the International Phonetic Association*, 33, no. 1; 103-107.
31. Jelaska, Z. (2004). *Fonološki opisi hrvatskoga jezika. Glasovi, slogovi, naglasci*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

32. Jelaska, Z. (2005a). Materinski, drugi, strani i ostali jezici. U Z. Jelaska (ur.), *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, 24-38, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
33. Jelaska, Z. (2005b). Ovladavanje drugim jezikom. U Z. Jelaska (ur.), *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, 88-108, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
34. Jelaska, Z. (2005c). Učenje i poučavanje drugoga jezika. U Z. Jelaska (ur.), *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, 108-125, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
35. Jelaska, Z. (2016). *Ini hrvatski jezik i identitet – od stranoga do nasljednoga govornika*. U *Drugi: Alteritet, identitet, kontakt u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi: zbornik radova 44. seminara Zagrebačke slavističke škole* (ur. T. Pišković i T. Vuković), 87-107. Zagreb: FF press.
36. Kecskes, I. i Papp, T. (2000). *Foreign language and mother tongue*. Mahwah/London: Lawrence Erlbaum Associates.
37. Kent, R. D. i Read, C. (2002). *The Acoustic Analysis of Speech*. Australia/United States: Delmar, Cengage Learning.
38. Landau, E., Lončarić, M., Horga, D. i Škarić, I. (1999). Croatian. U *The Handbook of the International phonetics association: a guide to the use of the international phonetic alphabet*, 83-86. New York: Cambridge University Press.
39. Lončarić, M. (1996). *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
40. Matasović, R. (2000). Koliko ima jezika na svijetu? *Vijenac 174*. URL: <http://www.matica.hr/vijenac/174/koliko-ima-jezika-na-svijetu-17250/> (9.5.2018.)
41. Matasović, R. (2011). *Jezična raznolikost svijeta: podrijetlo, razvitak, izgledi*. Zagreb: Algoritam.
42. Medved Krajnović, M. (2010). *Od jednojezičnosti do višejezičnosti*. Zagreb: Leykam international.

43. International organization for migration. (2015). *World migration*. URL: <http://www.iom.int/world-migration> (31. srpnja 2017).
44. Mildner, V. (1999). Strani akcent u hrvatskom jeziku. *Teorija i mogućnosti primjene pragmalingvistike* (ur. L. Badurina, N. Ivanetić, B. Pritchard i D. Stolac). Zagreb/Rijeka: Hrvatsko društvo za primjenjenu lingvistiku, 529-532.
45. Mildner, V. i Tomić, D. (2007). Effects of phonetic speech training on the pronunciation of vowels in a foreign language. *Proceedings of the 16th International Congress of Phonetic Sciences* (ur. J. Trouvain, W. J. Barry). Saarbrücken: Pirrot GmbH, Dudweiler. 1665-1668.
46. Mogoš, M. i Pintarić, N. (2002). *Poljsko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
47. Pletikos, E. (2005). Percepcija sličnosti prozodije riječi stranih jezika s hrvatskim naglascima. *Govor XXII*. 2, 89-126.
48. Podboj, M. (2013). Red riječi u hrvatskom i poljskom jeziku: poteškoće s kojima se susreću poljski studenti kroatistike pri usvajanju reda riječi u hrvatskom jeziku. *Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 39/2, 581-592.
49. Pozojević Trivanović, M. (1984). *Slušanje i govor*. Zagreb: Liber.
50. Ringbom, H. (1987). *The Role of the First Language in Foreign Language Learning*. Clevedon/Philadelphia: Multilingual Matters LTD.
51. Sokolić, N. i Vidović Bolt, I. (2012). Pada li Poljaku lišće u listopadu? O hrvatsko-poljskim lažnim prijateljima. *Croaticum - Savjetovanje za lektore hrvatskoga kao inoga jezika* (ur. M. Čilaš Mikulić, A. Juričić i S. Udier). Zagreb: FF press, 15-26.
52. Škarić, I. (2009). *Hrvatski izgovor*. Zagreb: Globus.
53. Škarić, I. (1991). Fonetika hrvatskoga književnog jezika. U S. Babić i sur., *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, 61–378. Zagreb: Globus.
54. Trask, R. L. (2005). *Temeljni lingvistički pojmovi*. Zagreb: Školska knjiga.

55. Varošaneć Škarić, G. i Bašić, I. (2015). Acoustic characteristic of Croatian cardinal vowel formants (F1, F2 and F3). *5th International Conference on Fundamental and Applied Aspects of Speech and Language* (ur. M. Sovilj i M. Subotić). Beograd: Life Activities Advancement Center and The Institute for Experimental Phonetics and Speech Pathology. 41-49.
56. Wojciechowski, T. (2005). *Bijela Hrvatska*. Rijeka: Maveda, d. o. o.

Sažetak

Rad je temeljen na istraživanju kojemu je cilj ustanoviti koja se fonološka i fonetska odstupanja pojavljuju kod izvornih govornika poljskoga koji uče hrvatski kao ino jezik. Ispitanici su snimljeni u Varšavi 2017. Obuhvaćene su dvije skupine poljskih studenata koji studiraju hrvatski, ukupno dvadeset i jedan. Od toga je dvanaest studenata prve godine, osam četvrte, a jedna je studentica doktorantica koja je do trenutka ispitivanja učila hrvatski pet godina. Zadatak kojim se prikupila građa sastoji se od dvaju dijelova. U prvome ispitanici su čitali riječi i kratke standardizirane tekstove, a u drugome odgovarali na pitanja koristeći se spontanom govorom. U radu su u odnos stavljeni hrvatski i poljski jezični sustavi, uspoređene su međusobne razlike dviju skupina ispitanika s obzirom na dužinu učenja hrvatskoga jezika, no to nije činilo značajnu razliku među njima. U snimljenome govoru perceptivno su analizirana odstupanja u izgovoru konsonanata te odstupanja u mjestu naglaska. Računalno su analizirane akustičke frekvencijske vrijednosti hrvatskih vokala, što je zatim uspoređeno sa standardnim vrijednostima hrvatskih vokala te su opažena odstupanja.

Ključne riječi: odstupanja, fonetika, fonologija, hrvatski jezik, poljski jezik

Summary

This paper is based on a research with intention to identify phonological and phonetic deviations in Croatian as L2 of Polish speakers. Participants were recorded in Warsaw in 2017. Research included 21 Polish students of Croatian language, first group had 12 first year students, second had 8 fourth year students and there was 1 doctorate student that was learning Croatian for 5 years. Task consisted of two parts, in first part participants were reading words and short standardised texts and in second they were answering questions using unbound speech. Croatian and Polish language systems were compared and mutual differences between groups were emphasized but, in the end, there was no significant statistical difference. Deviations in consonant pronunciation and accent position were analysed perceptively, acoustic values of Croatian vowels were analysed in Praat program. Those results were compared with standard values of Croatian vowels and deviations were noticed.

Ključne riječi: deviations, phonetics, phonology, Croatian language, Polish language

Životopis

Ime i prezime: Ivana Lovrečić

Mjesto i godina rođenja: Zagreb, 1992.

Naobrazba:

- sveučilišna prvostupnica fonetike i kroatistike (2010. – 2015.)
- magistra edukacije govornišтва i hrvatskoga jezika i književnosti (2015. – 2018.)

Dodatna naobrazba: Erasmus+, Sveučilište u Varšavi (rujan 2016. – veljača 2017.)

Priznanja i nagrade: Posebna Rektorova nagrada za FonET 2015.

Stručne vještine:

- demonstratura iz kolegija Fonetska korekcija izgovora (2014., 2016.)
- KSF Eufonija – organiziranje te izvođenje radionica i predavanja o temama s područja fonetike (Festival znanosti, Znanstveni piknik, FonET, Pravni fakultet u Zagrebu, Sveučilište u Mostaru)

Poznavanje stranih jezika:

- engleski – C2
- njemački – A2
- poljski – A1

Prilog 1

Riječi korištene za akustičku analizu vokala

kap	kos	kut
keks	kit	koš
kip	kut	kup
kit	kap	keks
kos	keks	kap
kup	kat	kit
kat	kip	kos
kec	koš	kec
koš	kup	kip
kut	kec	kat

Prilog 2

Tekst korišten za perceptivnu analizu konsonanata

Sjeverni ledeni vjetar i sunce su se prepirali o svojoj snazi. Stoga odluče da onome od njih pripadne pobjeda, koji svuče čovjeka putnika. Vjetar započne snažno puhati, a budući da je čovjek čvrsto držao odjeću, navali on još jače. Čovjek pak još jače od studeni pritisnut, navuče na sebe još više odjeće, dok se vjetar ne umori i prepusti ga tada suncu. Ono u početku zasja umjereno. Kad je čovjek skinuo suvišak odjeće, povisi ono još jače žegu, dok se čovjek u nemogućnosti da odoli sunčevoj toplini, ne svuče i ne pođe na kupanje u rijeku tekućicu. Priča pokazuje da je često uspješnije uvjeravanje negoli nasilje.